

अमरव्याणी

आजन्म न क्शठय मशिक्षितो यः
तस्या भ्रमणं न चतम् जलस्य;
पराति संवान मधीयते यैः
विधेति ते संतु किलाप्तवाचः

॥ १ ॥

[जन्मत्यापासून ज्याला बऱाडी माहीत नाही, अशा आपसाच्या बोलण्यावर लोक विचार करीत नाहीत; परंतु इतरांना फसविण्यात जो पटाईत असतो तो त्यांना जवळचा वास्तवीय दाटतो.]

अर्थातुराणाम् न गुरुनंबधुः
कामातुराणाम् न भयं न लज्जा;
विद्यातुराणाम् न सुखं न निद्रा,
क्षुधातुराणाम् न रुचिर्न वेला

॥ २ ॥

[धनसालसा ज्याला असते त्याला धोर नाही की बंधू मातेवाईक नाही. कामातुरांना कोणाचे भय नसते की कोणाची वाजलज्जा नसते; विद्येचा छंद ज्यांना असतो त्यांना सुख किंवा निद्रा मिळणे असंभव; भूक लागली की धावड निवड आणि काळ मिळेल कुठला?]

यत्रास्ति लक्ष्मीं विनयो न तत्र,
अभ्यागतो यत्र न तत्र लक्ष्मीः;
उभौ च तौ यत्र न तत्र विद्या,
नैकत्र सर्वौ गुण संनिपातः

॥ ३ ॥

[ज्या जागी ऐश्वर्य असते तेथे विनय नसतो. जेथे फाहुपे मंडळींची सेवा पुष्कळ असते, तेथे ऐश्वर्य नसते; दोन्ही असतात तेथे विद्या नसते; (आणि हे लक्षात ठेवणे आवश्यक आहे की) हे सर्व सव्गुण कधी एकत्र नसतात.]

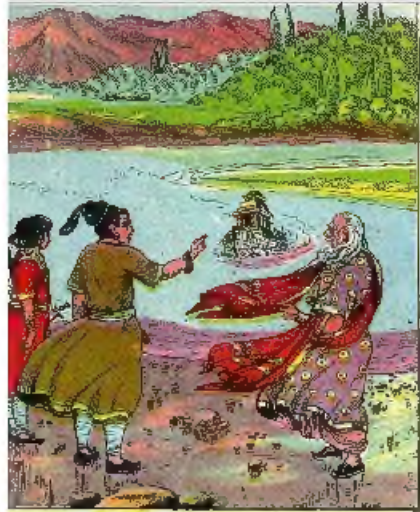

यक्ष पर्वत

[२३]

[अश्वमेधार्थी न वीरवत्त दोर्जाली वीरपूरच्या शेतापतीला खरेच सुधारतून अरण देण्यास याग दाखले. सर्वजण दोंगरी किल्ल्याच्या पायथ्याशी आले. त्यांना वीरपूरचा मंत्री भेटला. त्याने शहरबाहू दोंगरी किल्ल्याच्या राणा असल्याचे मान्य केले आणि अश्वमेधार्थी आणि जीववत्त दोर्जाला बरोबर घेऊन नदी किनाऱ्यावर आसा. पुढे-]

खुश्वर्मा आणि जीववत्त नदी किनाऱ्या- यक्षाकडून आमच्या विषयी सर्व गोष्टी पचळ वीरपूरच्या मंत्र्याबरोबर आले. कळल्याचे तुम्ही म्हणाला होता. त्याला तेव्हा त्यांना रथाच्या आकृतीची नाव ते तुम्ही याच नावेत भेटलां होती का?" वीरपूरचा मंत्री क्षणभरच काम उत्तर दोर्जाली त्या नावेकडे लक्षपूर्वक पाहिले. नावे याचा विचार करीत दांडल्यावर तेव्हा त्यांना ती रथाकृतीची लकडाचीच म्हणाला-"क्षत्रिय वीरहो! मी काही नाव असल्याचे स्पष्ट दिसले. लपवाळपत्ती करीत नाही, जे आहे ते सर्व जोषदा वीरपूरच्या मंत्र्याकडे नकूल सांगतो. ऐना कात दोन प्रहर राख उलटली त्याला म्हणाला-"मंत्री! तुम्हांला एका असेल एक यक्ष आकाशमार्गे रथात आला

आणि, राजवाड्याच्या गच्चीवर आपल्या सव्हीबरोबर वीरपूरची राजकन्या वसंतकुमारी खेळत होती तिच्या उजळून रयात वसवून पळवून गेला. राजवाड्याच्या गच्चीवर त्याच्या जवळचे एक ताडपत्र पडले त्यावरून त्याच्या विषयीची सर्व माहिती आम्हांला मिळाली. त्यावरूनच त्याने मागे पळसेन महाराजांची राजकन्या पचावतीला पळवून नेल्याचेदेखील कळले.

मंत्री म्हणाला ते ऐकून जीवदत्ताला इतका राग आला की आतांच्या जातां जाऊन त्या यक्षाच्या नरवीचा धोट घ्यावा असे त्याला वाटू लागले. म्हणाला—“तो दुष्ट यक्ष पचावतीशी मी लग्न करण्यासाठी

तिला घेऊन जात आहे असे अरण्यापूर येथे देखिल सोंडे बोलला होता. तोच आतां राजकन्या वसंतकुमारीलादेखील पळवून घेऊन गेला आहे म्हणायचा!”

वीरपूरचा मंत्री किनाऱ्याकडे येत असलेल्या रयाकृती नावेकडे पहात म्हणाला—“जीवदत्ता! त्या पचावतीसारखीच वसंतकुमारी आमच्या महाराजांची एकलकी एक कन्या आहे. त्या यक्षाने सोडलेल्या ताडपत्रावरून तुम्ही विषय पर्वतात कोठे तरी जो दगडाचा रथ आहे तो जागचा हलविण्यासाठी जात आहां हे कळले. खरं आहे ना ते?”

खड्गवर्माने आपली उलवार उपसली आणि किनाऱ्याकडे येत असलेल्या नावेकडे पहात म्हणाला—“मंत्री! तुमच्या प्रश्नाचे उत्तर एकच एक आहे! तुम्ही म्हणालात त्या दगडाच्या रयाला हलवायला नाही, त्याचे तुकडेतुकडे करून त्या दुष्ट यक्षाचे दस्त आरच्या या रास्त्रांना पाजायला आम्ही जात आहो. आम्ही त्याला जिवंत किंवा मृतावस्थेत घेऊन पचावतीला व राजकन्या वसंतकुमारीला सोडवून आणले नाही तर आम्ही क्षत्रियच नाही!”

त्याच वेळी जीवदत्ताला त्या नावेविषयी एक संशय आला. ही नाव नदीत या जागी आहे, हे वीरपूरच्या भंभ्याला कसे काय

कळेल? नावेत आहे हा राजकन्यांना पळवून नेणारा यक्षच वसेल का? की मा सर्व बाबतीत वीरपूरच्या राजाचा आम्हांला कैद करण्याच्या हेतुने केलेला एखादा कट तर नसेल?”

असा विचार करून जीवदत्त वीरपूरच्या भंभ्याला म्हणाला—“मंत्री! मला एका गोष्टीचा संशय वाटतो आहे. ही रयाकृती नाव नदीत या जागी आहे हे आपणांला कसे काय कळले?”

त्याने सांगितलेल्या गोष्टीवर जीवदत्त आणि खड्गवीर दोघांचा विश्वास बसत नसलेला पाहून वीरपूरच्या भंभ्याने आपल्या कपड्यातून एक खांबटचे ताडपत्र काढले आणि ते जीवदत्ताला देण्यापूर्वी म्हणाला—“जीवदत्त! यक्षाने त्या दिवशी रात्री सोडलेले हे ताडपत्र आणून पहा. यात इतर सर्व माहितीबरोबर नदीत या जागी नाव आहे, असेदेखील लिहिलेले आहे! पहा, पाहिजे तर!”

जीवदत्त ताडपत्रावर लिहिलेले सर्व सुरवातीपासून शेवटपर्यंत पाहून मात्मावर म्हणाला—“मंत्री! तुम्ही सांगितलेल्या कोणत्याही गोष्टीबद्दल माझ्या मनात आतां संशय उरला नाही. ही गोष्ट सरी आहे की तुमच्या बोलण्यावर आमचा विश्वास दस्त नव्हता, आम्हांला वाटत होते की

आपल्या महाराजांचे स्वामिभक्त सेवक असल्याने महाराजांवर आलेला प्रसंग टळावा यासाठी आम्हांला कैद करण्याचा आपण वाट रचला असावा. परंतु आता ती संका मनांत रहायला कारण उरले नाही. आम्ही दोन्ही ताडपत्रांवरील अक्षरांचे कळण पक्ताळून पाहिले आहे. थपपूरला त्या यक्षाने सोडलेल्या ताडपत्रावर जे लिहिले आहे त्यावरले आणि मातले अक्षरांचे कळण जवळ जवळ सारखेच आहे.”

खड्गवर्मा ताडपत्रावर जे काही लिहिलेले होते ते दोनतीगदा भरभर पाहून म्हणाला—“मंत्री महाशय! हे ताडपत्र आमच्या जवळ राहले तर तुम्हांला काही हरकत

आहे का? विजय पर्वतावरच्या त्या यक्ष प्रदेसात पोचल्यावर त्या लबाड यक्षाला धरण्यासाठी याचा कदाचित उपयोग होईल!”

वीरपूरचा मंत्री होकारार्थी मान हलवून नवीकडे पश्चात म्हणाला—“ती पहा नाव किनाऱ्याला येऊन लागली. तो नाववाला त्याचा मित्र असल्याचे यक्षाने लिहिले आहे. तो कसा काय आहे हे सांगणे कठीण आहे. म्हणून तुम्ही फार सावधगिरी बाळगण्याला हवी. आमच्या राजकन्येला सोडवून बाण-गान्याशी तिचे लग्न करून देऊन आपले अर्थ राज्य देण्याचे आमच्या महाराजांनी जाहीर केले आहे.

Full Screen 127 14 / 68

“आम्ही फार दिवसांपूर्वी पससेन महा-राजांची कन्या पद्मावतीला आम्ही घोर घोर असल्याचे पटवून देण्यासाठी विन्ध्य पर्वता-वरचा दगडी रथ हालवून दाखविण्याचे वचन देऊन निघालो. राज्यप्राप्ती, राज-कन्येशी विवाह वगैरे गोष्टींचा विचार करायचा का झाल्यास त्या दुष्ट यक्षाचा नाश झाल्यावर! इतर गोष्टींचा विचार त्यापूर्वी न करण्याचे आम्ही ठरविले आहे.”

त्याच वेळी नाव किनाऱ्याला लागली. नावेच्या पुढल्या बाजूला यक्षासारखे पंख असलेल्या आणि अलंकार व वस्त्रे धारण करून आलेल्या एका व्यक्तीने खड्गवर्मा व जीवदत्त होते त्या बाजूला हात पुढे केले. खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघे वीरपूरच्या मंत्र्यांसह पुढे गेले.

त्या यक्षाने सर्वांना एका क्षणातच निर-खून पाहून आणि ओळखून काहीच न कळल्यासारखे विचारले—“विजय पर्वतातील दगडी रथ हालवून दाखविण्याची प्रतिज्ञा करून निघालेले वीर तुमच्यापैकी कोण?”

खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांनी काही बोलल्याशिवाय हात वर करून सूचित केले. यक्ष येणेंच्या स्वराने म्हणाला—“तरतूग तुम्ही निर्भयपणे माझ्या भावेत पायला हरकत नाही. माझा यक्ष मणिरंजित

वेळून जातो. त्याने ज्या पद्मावतीशी आणि वसंतकुमारीशी लग्न करण्याचे ठरविले आहे त्या तेथेच आहेत.”

खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघे शाणी किनाऱ्याला लागले होते तेथूनच उडी मारून एकदम नावेत पोचले. जीवदत्तने यक्षाला विचारले—“असहाय यशा राज-कन्यांना रात्री पळवून नेणाऱ्या यक्ष मणि-रंजिताचा मित्र आहेस नाही का मू? तुझं नाव काय?”

“माझे नाव मणिभूषण. माझा मित्र मणिरंजित याच्याविषयी तुम्हांला काहीच माहिती नाही असे विसते आहे. शौर्य पराक्रमाने त्याची मरौबरी करू शकेल असा या जगात कोणी नाही. संवत्त्र विद्येत त्याचा हात धरू शकणारा कोणी नाही. तुम्ही स्वाभ्याशी वीर निरक्त वेळून जगाच आपला जीव धोक्यात का चालता? धरत जाऊन आपला घरी सुखा समा-धानाने रहा.”

मणिभूषणने बोलणे चालूच होते, जीव-दत्तने चटविशी आपल्या कुबडीचे टोक मणिभूषणच्या डोक्याला लावले. त्याबरोबर तो विजेचा धक्का लागल्यासारखा उडी मारून दबकून मागे सरकला आणि बरबर कापू लागला. चाबऱ्या स्वराने त्याने

विचारले—“मंत्रदंड आहे का तो? म्हणजे तुम्हा अंगात एवढी संवसक्ती आहे वाटते?”

तो प्रश्न ऐकून जीवदत्ताने स्मित करून आपली कुबडी खड्गवर्माच्या हातात दिली व मध्य ल्हटल्यासारखा थोडा पुटपुल आणि बोढाने यक्षाच्या खाताला स्पर्शमान केला. यक्ष “येतो!” अशी किकाळी कोडून नावेत खाली पडला. थोड्या वेळाने उठून उभा रहात म्हणाला—“तूच जीवदत्त वाटते? अमोघ अशी मंत्रविद्या प्राप्त आहे तुला, माझ्या मित्राची मरौबरी करू शकणारी! तुम्हां दोघांचे परस्परंशी वीर कशाळा? कोणाच्या आडकाडीशिवाय तो रथ कसा हालवितां घेईल मी सांगतो

तुम्हाला, ते काम बुरे करून तुम्ही दोघे आपल्या बाटेने जा. तुमची प्रतिज्ञा पुरी झाल्यासारखे होईल."

खड्गवर्मा दांत ओठ चावून आपली तलवार उगारीत म्हणाला—"ए यक्षा! फुकटच्या तय्य करावच्या सोडून निमूटपणे यक्षपर्वताच्या दिशेने नाव चालव. त्या यक्षाने आम्ही पोषल्यावर बोवां राज-कन्यांना सोडविले आणि क्षमा मागितली तर ठीक, नाही तर त्याच्या सर्वांगाची खांडेखांडे करून विध्य पर्वतावरच्या कावळ्या गिर्वांडांसमोर फेंकून त्यांना भेजवानी देऊ."

सामान्य मानवअस्तीच्या शोकाकडून असा घमक्या ऐकून मणिभूषण मनातल्या मनात

हाळ शिजपार नाही हे स्थाने ओळखले व अपमानाबद्दल त्याच्या राग आला असल्याचे दर्शविण्यासाठी तो म्हणाला— "क्षत्रिय घोरहो! तुम्हां दोघांना मणि-रंजिताकडे पोचविण्याची जबाबदारी मी घेतली आहे. ती पार पाडून मी आपल्या घाटेची निवृत्त जाईन. राजकन्यांना पळवून नेण्याची व ती दगडी रथ हाऊविण्याची माझा काही एक संबंध नाही."

"तुम्हा गर्व व अहंकार उतरला आणि तू आतां सामान्य दीतीप्रमाणे मर्यादा ओळखून बोलू लागला आहेस हे पाहून मला अत्यंतच म्हाळा. वरं तर आतां, इकडच्या तिकडच्या गप्पा सोडून तू सरळ नदीच्या मधोमध नाव चालव", असे यक्षाचा दटावून सांगून धीबद्धत, तो सर्व प्रसंग आश्चर्यचकित होऊन काठावरून पहात असलेल्या वीरपूरच्या मंत्र्याला म्हणाला— "तरमग! आतां आम्ही काही काळखरी तुमचा निरोप घेत आहो. नसतकुपारीला सोडवून आणून शिब्या वडिलांकडे सुखरूप पोचतो करम्याची प्रतिज्ञा आम्ही दोघांनी केली असल्याचे आपल्या महाराजांना जाऊन सांगा. शक्य झाले तर त्या यक्षाचे डोकें कापून घेऊन येऊ. इतर घाडसी लोकांना दहशत असावी ना साठी ते

येईल महाराजांना!

दोघे म्हणाले ते करून दाखवू शकतील, या घोष्टीची मंत्र्याला खात्री झाली. नाव काठावरून नदीच्या मध्यभागी जाऊ लाग- त्यावर मंत्री "त्यांचा प्रवास सुखाचा होवा व त्यांच्या हातून कार्यसिद्धी होवो!" असे मनातल्या मनात म्हणत, त्यांच्या नावेकडे बराच वेळ पहात उभा राहला.

नाव ओराने चालू लागली. खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघे नावेत लक्षपूर्वक कोठे काय आहे पहात सुकापूजवळ आले आणि हीच नाव आकाशात उडत असावी असे वाटल्या- वरून मणिभूषणला तसे त्यांनी विचारले. दोघांकडे पाहून त्याला अर्धकर भीती वाटू लागली. दोघे क्षत्रियवीर आहेत, इतरांपेक्षा थोडे जास्त बुर व पराक्रमी असतील कदाचित. त्यांना नावेत बसवूच थोडी भीती दाखवून पाहिजे तसे नाववितां येईल व यक्षपर्वतापर्यंत त्यांना पोचवून पोचले होऊ असे त्यांचा वाटत होते. परंतु दोघे संवत्त्र विद्येत त्याला निष्णात दिसले.

खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांनी विचारलेल्या प्रश्नाचे उत्तर घावे तर केले जावे असा विचार करीत काही वेळ राहोल्यावर मणिभूषण बोंबडी म्हणाला— "मणिरंजित आकाशमार्गे जातो तो दगडी

बांदोबा

रथ हा नाही. त्याला रथाकृती वस्तुच कार आवडतात. म्हणून तो राहतो त्या घरा- पासून नदीत फिरमान्य या नावेपर्यंत सर्व वस्तुच त्याने रथाकृतीच्या पडविल्या आहेत."

जीवदत्त रागाने म्हणाला—"असं! तर मग तो आमच्या हातात सापडल्यावर आम्ही त्याला रथाकृतीच्या एलाद्या दाडाच्या फांदीला फांशी देऊ. तथा आकृतीची झाडे तुमच्या यक्ष पर्वतावर आहेत का?"

मणिभूषण यक्ष या प्रश्नाचे काही एक उत्तर न देता तोड फिरवून बसला. खड्ग- वर्मा व जीवदत्त दोघांनी स्थानंतर त्या यक्षाकडे पारले सक्ष बिले नाही आणि नदीच्या दोन्ही किनाऱ्याला असलेल्या

१५

सुंदर व उंच पर्वतांमध्ये पाहू लागले. उंच जाग्याला सिमसारी उंच वाघे चढूकडे विसत होती. तेव्हा त्यांचा ते विषय पर्वतात वाहणाऱ्या कोनसातरी कवीतून प्रभाव करित असल्यासारखे वाटू लागले. मणि-मूषमला विचारले तेव्हा त्याने मुद्दा त्या विषय पर्वताच्या रांगा असल्याचे सांगितले.

“तू म्हणालास तो मला खंयत जागळी किती दूर असेलसे वाटते तुला?” जीवदत्तने विचारले.

“आपली वडा वारा सोस असेल. सुवासितापूर्वी पोचने खूप गाही आपण नाव काढावर नेऊन साऊन पिऊन पेऊ या आणि मग पुढे वाऊ या? काय म्हणता?” हो म्हणाला.

जीवदत्तला ठसे करणे बरोबर वाटले. परंतु नावेत जावला फळांकिवाळ काही नव्हते. तरी किनाऱ्यावर साप्ताकायक बायली विकार नवलीच मिळेल, असा विचार करून त्याने लडगावर्चाचा सत्ता घेतला. त्याने पवित्राकाशाकडे वळलेल्या

कर पुढे पाहिले व म्हणाले-“आपण हो राय नरोतीरावरच काढावी. साऊन पिऊन सोपून आणि पहाटे पुढच्या प्रवाचाला निघू या.”

जीवदत्तने मणिमूषमला विचारले-“ऐकलेल्या लडगावर्चा म्हणाला ते? नाव किनाऱ्याला जाय.”

मणिमूषम यानेपुढे कर लावला. म्हणाला-“माझ्या मित्राने खूप होईल तितक्या लोकर तुम्हाला घेऊन जावला सांगितले आहे! राबवर आपण येथे राहलो तर उधीर माही का होणार? आणि माझ्या मते येथे राबवर राहणे बोकवाणे आहे.”

जीवदत्त करड्या स्वरात म्हणाला-“येथे जाऊ हकूम कामचा! तसेच मुर्तीना पळवून नेणाऱ्या तुला मिय मगिरजितचा नाही काय?”

मणिमूषमने जास्त न बोलता नाव किनाऱ्याकडे वळविली. (अवधः)

मन पालटले

विकनादिलाने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो पुन्हा झाडाजवळ गेला, जेत झाडा-वर काढून घेतले आणि नेहमीसारखा मोन-एने स्पशानाच्या तिसोने निघाला. तेव्हा जेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-“राजा! तुम्हा खंयोर मनाची स्तुती करावी तेवढी पोटीच जाहे. तरी अचंती मगरीच्या सुवराच अमरव्यासाखाणे पु स्वतःचे मन बदलून काही करशील काय भरी एक अंभुक शका वेतो- तुला की मी खाची गोष्ट सांगलो- ऐक!” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी अचंतीपुरच्या जानुवाजुच्या प्रदेशात शेकडो पोकने पसरलेले एक अयंकर भवे वाट जाण्य होते. त्या अरण्यात लोक-पस्तीपासून सोस दूर विलांची बस्ती होती. त्यांना वाहरी जीवनाची कल्पनाचुडा नव्हती. राबटी मार्तीचा पला एक इमूळ असतो

वेताळाच्या गोष्टी

तसा त्या भिल्लांचा देखील एक नायक होता. त्या जातीतले लोक आपल्या नायकाच्या आज्ञेप्रमाणेच वागत. त्याच्या आज्ञेबाहेर कधी कोणी वागत नसे.

अवंतीपूरचा युवराज अमरध्वज हा त्या बरण्यात खिकारीला जात असे. तो फार साहसी व पराक्रमी होता. काही शस्त्रास्त्र हातात घेतल्याशिवाय बाधासिद्धासारख्या क्रूर जनावरांमागेही तो सहजी ठार करीत असे.

एकादा अमरध्वज त्याच्या हातातून निस्तडून पळून गेलेल्या बाघाचा पाठलाग करीत क्रूर बरण्यात गेला आणि वकळत भिल्लांच्या वस्तीजवळ येऊन पोचला. त्या बरण्यात भाणसांची वस्ती असे शक्य, पाची

वस्तीत पोचल्याबरोबर त्याला एक अत्यंत सुंदर भिल्ल तरुणी दिसली. तो बाघाच्या छायांबरोबर खेळत होती.

युवराजाने तिला पाहिले त्याच वेळी तिनेदेखील युवराजाला पाहिले. दोघांची दृष्टादृष्ट झाली. दोघे परस्परांचे सौंदर्य पाहून आश्चर्यचकित झाले. कोणताही वाणिना अंगावर नव्हता की सुंदर वस्त्रे तिच्या अंगावर नसूनही साध्या रानटी लोकांच्या पोषाळात इतके सौंदर्य एकवटलेले पाहून युवराज साहजिकच फारच चकित झाला. तिने तरी भिल्ल तरुणांनाच आजपर्यंत पाहिले होते. अगदी पहिल्याने तिने सुसज्ज समाजातल्या इतक्या सुंदर तरुणाला पाहिले होते. तिला पुरुषात इतके सौंदर्य असू शकते या गोष्टीवर विश्वासच हीईना. कोणीतरी देवच तर आकाशातून अवतरला नसेल! ती आश्चर्याची गोष्ट वस्तीतल्या इतरांना सांगण्यासाठी ती धावली. युवराज देखील तिच्या पाठी-पाठ गेला.

ते पाहून अनेक भिल्ल तरुण हातात आले वेऊन त्यांच्या चारीबाजूला जोळका करून बोलू लागले. त्यांच्याबरोबर ती तरुणीमुद्धा होतीच. अमरध्वज त्या तरुणांना म्हणाला—“मी अवंतीपूरचा युवराज आहे.

भिल्ल परस्परांकडे पाहू लागले. त्यांच्या-पैकी कयाने थोडा मोठा होता ती युव-राजाला बरोबर थायला सगून आपल्या नायकाकडे त्याला घेऊन गेला. नायकाने त्याच्या तोंडी सर्व ऐकून घेतले व विचारले—“या मुलीशी विवाह करायचा म्हणत असशील तर तुला एक परीक्षा द्यावी लागेल. तू आहेस का तयार?”

युवराज अमरध्वज साहसी व पराक्रमी होताच, तो तयार झाला.

“तरमेग बळ!” असे सापुन भिल्लांचा नायक युवराजाला बरण्यातल्या एका उघड्या पटांगणात घेऊन गेला. राहता पाहता

भिल्ल पुरुष व स्त्रिया मुलांवाळांसह त्या मैदानात जमा झाली. नायकाने सर्वांना गोल उभे रहायला सांगितले.

थोड्याच वेळाने गर्दीतून एक भयंकर शक्तिशाली असा भिल्ल पुढे आला. त्याच्याबरोबर काही लोक डफ घेऊन आले. हस्तीसारखे होते त्या गलेलटु पहिलवानाचे शरीर. त्याचे तोंड त्र्यंकरच होते. ते पाहून अमरध्वजला त्याची वृणाच वाटली.

त्या भयंकर नायकाकडे बोट धासवून भिल्ल नायक अमरध्वजला म्हणाला—“आमच्या वस्तीत याच्याहून बलवान व पाऊनी दुसरा कोणी नाही. तुला आमच्या मुलीशी विवाह करायचाच असेल तर तू बंदपूडात याच्या निकाले पाहिलेस!”

अमरध्वज मल्ल नायकाला म्हणाला—
“तुमच्या मुलीला योग्य वर निवडण्याची ही रीत बरोबर नाही. घाला अिकामला पशुबळच पुरे पडेल. परंतु जांबघात बुद्धी, सौंदर्य इत्यादी गोष्टीमुद्धां लागत नाही का?”

“आम्ही जंगळात राहणारे रानटी जातीचे लोक. आमची पद्धत आमची आणि तुमची पद्धत तुमची. तुमची पद्धत आम्हांला काय उपयोगाची? तुला आमच्या का पडेल-वानाशी युद्ध करावचे नसेल तर आल्या वाटेने चालू लाग!”

ते ऐकून मल्ल जातीचे सर्व लोक सदसदां हुंमले.

मा त्यांच्याशी हुंमुद्धास तयार आहे!

अमरध्वज म्हणाला. लगेच सर्वांची तोंडे बंद झाली. सर्वत्र शांत झाले.

दोघांची कुस्ती सुरू होताच मल्ल पहलवानाने अमरध्वजाला सहज उचलून दूर फेकून दिले. सर्वांनी टाळचा वाजविल्या व हुंमु लागले. मल्लकन्येने मुद्धां टाळचा वाजविल्या व खूप हुंमली.

मल्ल तरुणाच्या बळाची कल्पना एका क्षणात अमरध्वजाला आली. त्याला थोडे आश्चर्यच पडले. परंतु त्याच्या अंगात होते ते फक्त राक्षसी बळक होते, बुद्धी थोडेदेखील नव्हती. डाव पेशतार माहीतच नव्हते. हे सर्व ओळखून अमरध्वज ज्या जागी पडला होता त्या जागेवरून उठून निघाला तो जवळ येत असता विजेच्या वेगाने अमरध्वजाने त्याच्या डोक्यात इतक्या जोराने लाथ मारली की तो अमरध्वजाच्या अंगावर पडला. परंतु अमरध्वज तत्परातेने बाजूला सरकला व मल्ल तरुण जमिनीवर आदळल्यावर आपल्या मनगटाने त्याची मान रगडू लागला. मल्ल युवक निस्साय व शेवटी गतप्राण होऊन जमिनीवर पडला. ते पाहून सर्वांनी टाळचा वाजविल्या. मल्ल कन्येनेदेखील टाळचा वाजविल्या.

मल्ल नायकाने अमरध्वजाची पाठ धोपटली व म्हणाला—“बाबास! तू खरो-

योग्य वर आहेस. मी तुमचा दोघाचा विवाह करून देतो.”

“तिच्याशी लग्नाचा विचार मी आता सोडला आहे. आता मी तुमचा सर्वांचा निरोप घेतो.” अमरध्वज म्हणाला.

तो थोडेच अंतर चालून गेला असेल, सर्व भिल्लाने त्याला अडविले.

मल्ल नायक त्याला म्हणाला—“हे पहा, युवराज मी लागतो ते ऐकून मग जा. तुमच्या हाती हरलेल्याशीच या मुलीचे लग्न व्हायचे ठरले होते. कारण तिच्याशी लग्न करण्याची इच्छा इक्षविकाच्या सर्वांना त्याने जिकले होते. कित्येक त्याच्या हाती ठार बेलीक झाले. म्हणून ही मुल त्याच्याशी

कुस्ती खेळून त्याला जिंकण्याची अट घातली होती. आता मुल जसे वाटेक तसे उरवून तू जा.”

त्याला अडवून उभे राहिले त्या भिल्लाने त्यांच्या नायकाची इच्छा ओळखली व अमरध्वजला वाट दिली. परंतु तो जागचा हुल्ला नाही. काही वेळ विचार करून म्हणाला—“मी लग्न करणार आहे.”

नायकाने दोघांना विवाहद्वंद्व केले आणि त्यांना प्रेमाने निरोप दिला.

येथवर गोष्ट सांगून येताळ म्हणाला—
“राजा! युवराजाने त्या भिल्ल कन्येची विवाह करण्याचे सांगून विवाह करण्याचे प्रथम कां नाकारले? त्या भिल्ल पहलवानाने युवराजाला उचलून दूर फेकून

दिल्यावर भिल्ल कन्या हुसली म्हणून का? तसे असेल तर पुन्हा त्याचा विचार कसा काय बदलला न त्याने तिच्याशी कां विवाह केला? त्याला परत जाऊ घाबरे सांगून तो चालू लागल्यावर भिल्ल त्याला ठार तर करणार नाहीत या भीतीने का? या घकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तु विले माहीत तर तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोळ्यांची शोभन शकले होऊन तुझ्या पायांवर लोडू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला: "त्या भिल्ल कन्येची लग्न करायचे असेल तर राजाची देह असलेल्या त्या तरुणाला कुस्तीत जिंकवि लावणार व तशी भिल्ल लोकांची रीत आहे, हे ऐकल्यावरच त्याने तिच्याशी लग्नाचा विचार मनातून काढून टाकला होता. कारण तो अगदीच रानटीपणा होता. परंतु कोणी भिन्ना म्हणू नये यासाठी तो त्याच्याशी कुस्तीला तयार झाला. भिल्ल कन्या भिल्ल तरुणाचे बळ पाहून हुसली किंवा नंतर अमरप्वजाने त्याला

अनुकूल किंवा प्रतिकूल परिणाम झाला नाही. कारण तो भिल्ल लक्षण जिंकला तेव्हा अशी ती हुसली तशीच तो मेला तेव्हा देखील हुसली. तिला त्यात दुःख झळीच झाले नाही. तरुण तो तिच्याशी लग्नाला कसा काय तयार झाला? तिच्याशी "याने लग्न व्हायचे ठरले होते तो तर त्या हातीच मेला होता. त्याने त्यापूर्वी कल्पे-कांना जिंकले तरी होते किंवा छत्र तरी केले होते. शौर्य साहसाची कदर करणारी ती भिल्ल कन्या आणखी कोणाशी लग्न करील याची अवयता जवळजवळ नव्हतीच. त्याला छत्र पराक्रमी मानून तो त्याच्याशी लग्नाला तयार झाली होती. म्हणून युध्द-राजाचे मन हुसल्याचा फलटले."

अशातऱ्हेने राजाचे मीन भंग होताच वेताळ वेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा साडाला जाऊन लोकांकडू लागला. (कल्पित)

राजप्रतिनिधीचे घोडे

चित्रसेन राजा महेंद्र देशात राज्य करीत असतां त्या देशात पीक उत्तम होते आणि उद्योग धने व व्यापार व्यवसायाची उप्रती होत होती. देशात आहार वस्तू मुबलक होत्या. त्याच बरोबर सोन, चांदी व हिऱ्या माणक्यांनी राजाचा कोषच नव्हे तर श्रीमंतांच्या तिजोऱ्या देखील भरलेल्या असत. त्या भरभराटीच्या काळात नागरिक सुखी होते आणि काही पेढांना मोठ्या नगरांचे स्वरूप आले होते.

अशा मोठ्या नगरांनी नागरिक कापे व राज्यव्यवस्थेची कामे सुरळीतपणे चालावी यासाठी काही तर विशेष व्यवस्था करावी असे राजाच्या मनात आले. म्हणून राजाने अशा मोठमोठ्या नगरात राजप्रतिनिधी नेमण्याचा विचार केला. परंतु अशा राज-प्रतिनिधींची निवड प्रजेने करावी असे राजाचा धाटले. त्यांच्यावरच आपला

प्रतिनिधी निवडण्याची जबाबदारी टाकली तर नागरिक चांगला आणि कोंबगार असा निवडलील प्रतिनिधी न तो प्रतिनिधी जास्त नागरिकपणे काम करील अशी कल्पना पण होती.

महेंद्र देशात राजधानीच्या पाठोपाठ मोठे असे शहर म्हणजे आनंदपुर हे नगर होते. तेव्हा त्याच नगरात प्रथम राज-प्रतिनिधीची निवड करावी व मकीन पद्धत कितपत कामाची होते हे पहावे, असा राजाचे विचार केला. आनंदपुर ही व्यापाराची एक मोठी पेठ होती ती देशाच्या एका वस्ती होती. गावात उंच इमारती न वाहे, रंग रस्ते व राज मार्ग होते. आनंदपुरच्या पेठेत परदेशी व्यापारी देखील फार मोठ्या संख्येने येत जात.

चित्रसेन राजाने आपला विचार त्याचे प्रधान चतुर यांना कळवून त्यांचा

मुळाचा विचारला. तेव्हा प्रधान म्हणाला—
“महाराज! घानात राहणाऱ्या एका
जातीचे लोक आपला नावक निवडून
त्यांच्या वोलण्या संगणकाप्रमाणे वागतात
ते निरनिराळेवा जातीचे आणि बंधात
पडलेले शहरात राहणारे लोक आपला
नामक निवडून त्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे
वागतातच हे मागणे बोडे कठीण आहे.
त्यापेक्षा योग्य व समर्थ असा माणसाची
आपणच निवड करून त्याला नेमावे, असे
मला वाटते!”

परंतु चतुर्थाच्या सल्ला राजाला मानवला
नाही. नगरपालकाची नेमणूक नागरिकांच्या
हितासाठी करावयाची आहे, आपले हिता-

हित नागरिकांचाच वास्तूचांगल समजत.
त्यासाठी वास्तू काम करण्याची योग्यता
ज्याच्यात असेल असा माणसाची तेच
निवड करतील. त्यात गैर काय?

रहा लाख लोकांचा एकूण प्रतिनिधि
निवडण्यात अनेक अडचणी येतील असे
वाढत्यावरून राजाले आनंदपुराच्या बारा
पेठा बांधून दिल्या. त्या पेठांची व्यवस्था
पाहण्याचे काम एकाळी दिले तर जास्त
सोयीने होईल, त्यानंतर त्या सर्वांनी
मिळून सर्व शहराकरिता म्हणून एक शहर
प्रमुख निवडावा. तो शहराचा मुख्य शासक
व इतर सर्व त्याच्या वेळरेखी खाली उप-
शासक राहतील व त्याला मदत करतील
असा निर्णय राजाने घेतला.

ती गोष्ट सरकारी आसेने आनंदपूरला
जाहीर करण्यात आली आणि निवडणुकीची
सर्वां तयारी झाली.

आनंदपूर येथे सुचारू नावाचा एक
विद्वान रहात असे. तो त्याच नगरात अन्मला
व वाढला. त्याला ते शहर म्हणजे पंच-
प्राणासारखे होते. त्या वाहतात शांतता व
सुखवस्था नांदाची मासाठी जीवेभावे अनेक
लोकहिताची सार्वजनिक स्थाने कामे केली
होती. राजाभय मिळून शहरात नवीन
व्यवस्था होणार हे ऐकून त्याला परमानंद
झाला. त्याने विचार केला आपणदेखील

एक संघटनासुद्धा होती.

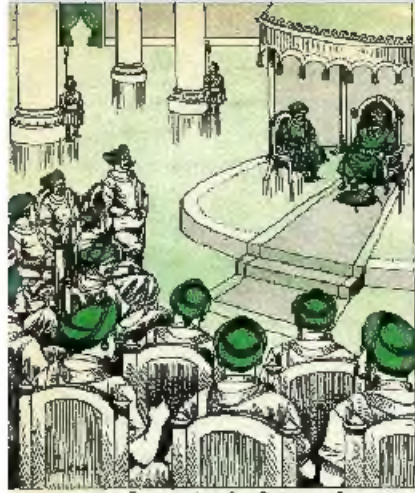
सुचारूप्रमाणे अनेक श्रीमंतांनी आणि
व्यापाऱ्यांनी निवडणुकीत भाग घ्यायचे
ठरविले. कारण नवीन राजवटीत त्यांना
प्राप्त मिळाले तर त्यांना खूप फायदा
मिळेल असे साहजिकच त्यांना वाटले.
म्हणून त्यांनी त्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे
वागणारे बोलणारे असे जे लोक होते त्यांना
उभे करून त्यांनी निवडून यावे यासाठी पाण्या-
सारखा पैसा खर्च केला व त्यांना विजय
मिळवून दिला. बाप अलिखित खुशालचेंडू
लोक उपशासक म्हणून निवडून आले. सुचारू
व त्याच्या अनुयायांचा पूर्ण पराभव झाला.

सुचारूच्या पराभवानी गोष्ट ऐकून
राजालासुद्धा आश्चर्य वाटले. राजप्रतिनिधी
होण्यालायक त्याच्याहून वास्तूचांगला
इतर कोणी मिळणे शक्य नाही, असे
राजाला वाटत होते. परंतु बारा लढाई
व लुच्चेख निवडणूक जिंकले.

मंत्री चतुर राजाला म्हणाला—“महा-
राज! आपल्या सुंदर नगराची शासन
व्यवस्था या मूर्खीच्या हातात देऊ नका.
नागरिकांनी त्यांचे हित करणारा कोण, हे
ओळखले नसल्याचे जाहीर झाले. आतां
तरी आपण स्वतःच एखाद्या योग्य...” असे
म्हणू लागताच राजा त्याला मध्येच थांबवून
म्हणाला—“प्रजेचा त्याच्यावर विद्वान
नाही हे दिसते आहे. सुचारू हा सदाचरणी

बसू सकेल. परंतु तो श्रीमंत नाही. नागरिकांनी श्रीमंतांना निवडले आहे. नको कसे म्हणता येईल?"

प्रमुख राजप्रतिनिधीची निवड मात्र बरेच दिवस झालीच नाही. उपचासकांची निवड होऊन कित्येक दिवस लोटले. त्यांतल्या प्रत्येकाला वाटे की तो प्रमुख शासक म्हणून निवडून पावा. एक महिना लोटल्या तरीदेखीक प्रमुख शासकाची निवडणूक झाली नाही.

निवडणूक न होण्याचे कारण काय, हे पाहून यावे या हेतूने राजा स्वतः प्रधानाबरोबर आनंदपूरला आला. त्याने सर्व उपचासकांची सभा बोलावून विचारले—

शासकाची निवडणूक न व्हायला?"

ते म्हणाले—“महाराज! तसे विशेष काही नाही. आपण आलाच आहां तर आपणच आमच्या पैकी ज्याला वाटेक त्याला आपला प्रतिनिधी नेमण्याची कृपा करावी.”

मंत्री राजाला हळूच म्हणाला—“आपला प्रमुख कोण असावा हे ठरवू न सकल्यावर हे सर्व मुख्य प्रजेचे प्रश्न कसे काय सोडणार? आपणच विचार करावा.”

हे त्यांच्या नैसर्गिक लक्षण आहे, मुख्यपणाचे नव्हे!” राजा म्हणाला.

त्यानंतर राजाने त्या द्वारा ज्यांपैकी थोडासा हुशार वाटला असा धनगुप्त नावाच्या एकाक प्रमुख शासक म्हणून नेमला आणि आपल्या राजधानीत निघून गेला.

एका नवीन तऱ्हेने कथित नगरासाठी एक राजवट सुरू होताच नवीन प्रश्न उपस्थित होऊ लागले. प्रत्येक पेठेतले नागरिक आपापल्या पेठेत नवीन काही सोयी करून घ्याव्या म्हणून आपल्या पेठेच्या शासकाला आग्रह करू लागले. एका पेठेत नवीन एखादी सोय करून जावी तर दुसऱ्या पेठात आपली काही सोयी करून घ्याव्या म्हणून चळवळ सुरू होऊ लागली. या चळवळीच्या मूळाशी त्या त्या पेठेतले उपशासक होते.

जांबोळा

शासकाला, म्हणजे धनगुप्ताला हे बांगल माहीत होते. कारण ते सर्व त्याचे सहायक नव्हतेच, त्यांचे प्रतिस्पर्धी होते. अशा लोकांनी उभे केलेले प्रश्न कसे सोडवावयाचे, धनगुप्ताला हे कळेना. म्हणून प्रत्येक प्रश्न सोडवावा कसा याविषयी महाराजांचा सल्ला घेण्यासाठी तो राजधानीकडे धाव घेऊ लागला. धनगुप्त त्या पदास आयोज्य असल्याचे घोड्याच दिवसात राजाला चांगले कळले. परंतु प्रवासासमोर हार भोगावी लागेल म्हणून राजा धनगुप्ताला सल्ला देत राहला. परंतु धनगुप्ताच्या डोक्यात राजनीतीची तत्वे थोडीदेखील शिरली नाहीत. त्याला कळले ते एवढेच की प्रश्न उभा राहला की महाराजांकडे धाव घ्यायची आणि राजाच्या आज्ञेचे डोळे मिटून पालन करायचे.

परंतु धनगुप्तासमोर एक मोठा प्रश्न उभा राहीला. राजधानी व आनंदपूर दोन्ही शहरातले अंतर जास्त होते. चांगल्या घोड्यावर जायचे झाले तर दीड दिवस लागे. दर आठवड्यात एकदा तरी राजधानीला जावे लागे. धनगुप्त आपल्या प्रवासासाठी प्रजेचा पैसा खर्च करून दर महिन्याला दानवीत घोडे याप्रमाणे विकत घेऊ लागला. त्याच्याकडे चांगल्या जातीचे आठ घोडे झाले. एकदा प्रवास करून

आलेल्या घोड्याला दोन महिने विघांती मिळें. या घोड्यांचा खरारा, दाणापाणी आणि ओषधपाणी करण्यासाठी दोघे तोंकर व अधव घेतकात प्रदीप असे दोघे कपडे बेश तेमण्यात आले. घोड्यांसाठी तुंबर तसेल बांधण्यात आले आणि उच्च प्रतीचा दाणा परदेवातून मागविण्यात येऊ लागला. कारण सर्व राजवट त्या घोड्यावरच तर अवलंबून होती.

एका वर्षे झाल्यावर धनगुप्तने राज्यव्यवस्थेला पूर्ण अहवाल तयार करून घेऊन महाराजांना सादर केला. त्या अहवालात महाराजांना नवीन असे काही एक दिवसे नाही. महाराजांनी केलेल्या निर्णयांचा

अंमलच काय तो होवा त्यात महाराजांचा सत्ता या सधरात सर्वात जास्त खर्च आढळून आला. कोणत्याही नवीन योजनेसाठी किंवा सोयीसाठी तेवढी मोठी रक्कम खर्च झालेली नव्हती. प्रधान बरोबरच होते म्हणून राजाने प्रमुख शासकाला त्या खर्चाचा तपशील विचारला नाही.

नंतर राजा प्रधानाला म्हणाला— 'धनगुप्त खरोखरच ह्यानदार दिसतो! त्याने आपल्या अधिकाराचा कोठे दुरुपयोग केल्यासारखा दिसत नाही.'

प्रधान पंघुर झिमत करून म्हणाला— "त्याने अधिकाराचा उपयोग करण्यासारखं होतेच काय? आपणाच केलेले सर्व निर्णय

हात नाही का? म्हणून तर आपला सत्ता येण्यासाठी खर्चाची रक्कम इतर मुख्यामी व प्रजेच्या उपयोगाच्या कामांसाठी खर्च केलेल्या रकमापेक्षा जास्त मोठी आहे.'

चित्रसेन राजाच्या सनाला ती गोष्ट बोलली. ब्री मध्याला म्हणाला— "आनंद-पूरबी परिस्थिती स्वतः पाहून यावी, म्हणतो आपण वेष पालटून जाऊन राहून यायचं का?"

थोडे वेळ पालटून आनंदपूरला हिंमत असता नगराचे वैभव पाहून चकित झाले प्रत्येक गल्लीत एक सरकारी दवाखाना, पाणी भरवणारा हौद व विहिरी आणि मोठमोठी हुकाने होती.

चित्रसेन एका गल्लीतून जात असता त्याला एक मनुष्य भेटला. त्याला त्यानं विचारले— "तुमचा प्रमुख शासक फार योग्य दिसतो नाही का? हे दवाखाने आणि प्रजेसाठी केलेल्या सोयी वगैरे राजधानीत सुद्धा नाहीत."

ते ऐकून तो मनुष्य म्हणाला— "काय हो या गावात तुम्ही तशीच आल्यासारखे दिसता आहां! ह्या सोयी मुख्य शासक येण्या पूर्वी पासून आहेत. सुचारू व त्याचे तरुण स्वयं सेवक सर्वांनी मिळून या नगराचे रूप केव्हाचे बदलून ठेवले आहे. आता धन-गुप्ताच्या कारकीर्दीविषयी विचाराल तर

नंतर ते सुचारूलासुद्धा भेटले. "आपण नगराची फार सेवा केल्याचे ऐकले परंतु प्रजेने आपल्याला का नाही निवडले?"

रावाने सुचारूला विचारले. 'मी निवडणुकांसाठी प्रजेची सेवा आरंभली नव्हती. म्हणून मी निवडून आलो नाही तरी माझी सेवा थांबणार नाही हे प्रजेला माहीत आहे. प्रजेला ज्वांती पैसा दिला त्यांना प्रजेने निवडून दिले त्यात नवल ते काय?' सुचारू म्हणाला.

"तसे म्हणतां तर तुम्ही निवडणुकीला उभंय कां राहिलात?" राजाने विचारले. "अधिकारावर आल्यानंतर प्रजेची जास्त जास्त सेवा करतां येईल असे पाटल होते!" सुचारू म्हणाला.

“अधिकारावर आहेत त्यांच्यापेक्षा तुम्हीच प्रजेची सेवा जास्त करित आहां। शहर पाहून आत्मास कोणाला ही ही गोष्ट कळूच आल्याशिवाय राहणार नाही.” राजा म्हणाला.

“बापण चुकता आहां। इतके दिवस नामच्या स्वयंसेवक संघटनेने प्रजेसाठी पदार करून दिलेल्या सुखसोयी, धनगुप्ताने त्या महिन्यांच्या आठ घोड्यांसाठी तयार करून दिलेल्या सुखसोयीच्या मानाने अर्च्या शील नाहीत, काहीतरी प्रयत्न करून या घोड्यांची जी बरबादत राखली जात आहे व त्यांना जे पैन व सुख उपभोगण्यास मिळत आहे तेवढे प्रजला देण्याच्या प्रयत्नात आम्ही आहो!” सुचारू म्हणाला.

सुचारू राजाला प्रमुख शासकाच्या आज्ञांची निगा कशी राखली जात आहे? घोड्यात म्हणाला—“तो तरी बिचारा काय करणार? तो स्वतः कोणतीच गोष्ट शोधत नाही. आपल्या म्हणण्याप्रमाणे शासकांनी बागावे हे त्याला शक्य नाही.

म्हणून हे माग्य त्या घोड्यांना मिळत आहे. यासाठी का महाराजांनी या प्रमुख शासकांना नेमले असे मी आश्चर्याने स्वतःलाच कित्येकदा विचारले?”

राजाने ह्याच अधिकारीच्या आज्ञा वतगुप्ताने घोड्यांची काय व्यवस्था केली आहे हे पाहिले. तेव्हा सल्ला घेण्यासाठी म्हणून येऊन त्याने खर्चाची एवढी मोठी रक्कम कां दाखविली हे राजाला कळले. एका मुखाच्या हाती शहराची भूचं देऊन प्रजेचा पैसा व्यर्थ खर्च केल्याबद्दल तो प्रजातल्या मनात खजोल झाला. त्याने ताबडतोब वतगुप्ताला काढून टाकले आणि सुचारूला त्याच्या जागी नेमले आणि उपशासक नमण्याचे काम त्यालाच सोपविले.

दुसऱ्या वर्षी सुचारूने सादर केलेल्या अहवालात महाराजांचा सल्ला यं दाखविली एका पैसा खर्च देखील लिहिला गेला नव्हता।

आईला मुलीचा सल्ला

एका गावी राजू नावाचा एक तरुण शेतकरी रहात असे. त्याला काणी जपलेला नातेवाईक मज्जुनर घात आल्यावर त्याचे शजार गावच्या एका शेतकऱ्याच्या राणू नावाच्या मुलीशी लग्न झाले.

काही काळ लोटला एकदा राणू आपल्या नवऱ्याला म्हणाली—“सण आला आहे ना, एक नवीन लुगडे घेऊन यायला हवे शेजारी रंगावा आहे ना तो धनो आहे, म्हण नवे लुगडे!”

ते ऐकून राजू म्हणाला—“रंगाला काय? येईल काय वाटेल ते! त्याच्या सारख्याशी आपली काय बरोबरी?”

ते ऐकून राणू तोंड चांकडे करून म्हणाली—“मी कधी मागितले नाही आज मागण्याला गेले एक लुगडे तर काय काय बोलता आहां. माझ्या माहेरी श्री तोंड उचडायचो वेळ, मी मागेन ते येई!”

राणू म्हणाला—“तर मग माहेरच्या लोकांकडेच मागून हौस पुरी करून दे!”

दोन दिवस राणू हसून बसली तिच्या दिवशी तिने विचार केला की माहेरी जाऊन आल्याशिवाय तिचे मान किंवा तिच्या माहेरच्या लोकांचा मान राहणार नाही.

मध्यंतरी राजूने घडलेली गोष्ट आपल्या सासऱ्याला कळविली होती.

तिसऱ्या दिवशी राणूने घोड्याची गाडी मागविली व मोठ्या तोंड्यात नवऱ्याला म्हणाली—“मी माहेरी जाते आहे! रेशमी लुगडे घेऊन येते मी नाही, पहा!”

ती माहेरी बंजून पोचली. पाडीतून उतरून घरात गेली.

तिचे बाबा आराम खुर्चीवर बसलेले होते. त्यांनी राणूला आलली पाहून विचारले—“एकटीच कां ग आलीस? कायई

बापू कोठे आहेत? कळविलेस देखील नाहीस? विशेष काही नाही ना?"

"तुमचे आई अजून नाहीस बाबा! गुरूजीची बरीच कावे आहेत त्यांना तुम्हांला व आईला घेऊन घेऊन म्हाणून एकटी आले." असे म्हणत राणू सर्व घरात फिरून आली आणि विचार लागली— "बाबा! आई विमत नाही की बरात?"

"गुरूजी आई माझ्यावर झुन तुम्हाला बाजीच्या घरी निघून गेली आहे!" बाप म्हणाला.

"म्हणजे? तुमचे दोघाच भांडण झाले की काय?" राणूने बापाला विचारले.

"तस काही नाही ग! सणासाठी रेशमी साडी घेऊन या म्हणाली माझ्यात तेंवडी शकती नाही, म्हणाली मी. झालं, झाली आणि गेली निघून! तूच बोल आता, तुझ्या लग्नासाठी काढलेले कर्ज अजून होक्यावर आहे. आता रेशमी साडीचा हट्ट घरून ती झाली आहे हे बरोबर दिसत का तिला, तूच सांग" बाप म्हणाला

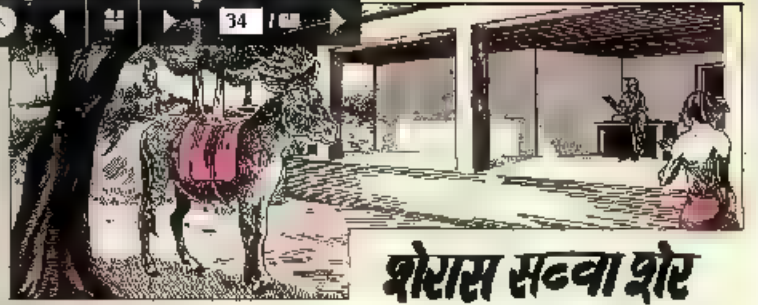
एका शाळेच्याद्वारे बापूला माहीत वरत आले. निघाली

"अग पण इतकी आई कशाला? माली आहेस तर चार दिवस राहून जा" बाप म्हणाला

"नाही बाबा! निघालेच पाहिजे मला! आई आल्यावर सांगा तिळा!" राणू म्हणाली

"काय ग सांगू तिला?" बापाले विचारले

"सांगा, आई! असं हसणं शोथत नाही तुला घरातल्या अडचणींचा विचार केल्या- विनाय तिने रेशमी लुगड्याचा हट्ट घराबाहेर दिसत का? घरातली परिस्थिती ओळखून आईमाणसाने वागणूक असते!" असे सांगून राणू एककयात जाऊन बसली राणू निघून गेल्याबरोबर तिची आई शंका- रच्या घरून घेऊन नवऱ्याला हसत मुखाने विचारू लागली— "तुम्ही व आई दोघांनी मिळून माझ्या मुलीचे उगाच हाल केले!"

शेरास सव्वा शेरा

एका ब्राह्मण गुरूजी वर वर्षी बांबोबाब फिरून आपल्या छिप्पाकडून बांधिक गुरूदक्षिणा वसूल करून आपल्या गावी परत येत असत त्यांची गाठोडी उचलून न्यायला त्यांच्याबरोबर दोघ नांकर असत गेल्या वर्षी पिके बांगली निघाली होती. म्हणून गुरूजींना गुरूदक्षिणा भरपूर मिळाली होती गुरूजींना मिळालेल्या भंडी व दक्षिणांचे ओखंड इतके झाले की दोघां नोकरांना ते वाहून नये असाय झाले. म्हणून दोघां एवजी तीन गाठोडी बांधावी लागली. दोन गाठोडी दोघां नोकरांना देऊन गुरूजींनी ती आपल्या गावी घेऊन आणला सांगितले आणि तिसरे घेऊन जायला एका नोकराला परत पायला सांगितले नोकर परत येईपर्यंत गुरूजींना एका धर्मेचाळेत उतरवि लागले

एका गाठोड्यासह गुरूजी एका धर्म शाळेत उतरले ते दोघां ठायी पाहिले

त्यांनी ते गाठोडे किंवा त्यातला भात काहीतरी करून उडवायचे मनाची ठरविले. परंतु ब्राह्मण लुडार होता आणि फार सावधगिरी बाळगीत असल्याचे लक्षात आल्यावर गाठोडे चोरून नये खवण नाही हे त्यांच्या लक्षात आले.

म्हणून दोघां पैकी मोठा एका गाढवाला घेऊन धर्मेचाळेत आला आणि फार नम्रपणे ब्राह्मणाला नमस्कार करून म्हणाला— "गुरूजी! माझ्याकडून आपली काही सेवा होण्यासारखी असल्यास सांगावी!"

तसे काही नाही रे बाबा! माझे दोघे नांकर माझी दोन गाठोडी घेऊन माझ्या गावी गेले आहेत आणि मी सांगितल्याप्रमाणे एक जण परत येणार आहे. दो परत आल्यावर हे गाठोडे तो उचलून घेऊन जाईल मी त्याच्या बरोबरच जाणार आहे" ब्राह्मण म्हणाला

मोठ्या ठगाने ब्राह्मणाला गप्पात गुंतवून ठेवले आणि परत येणाऱ्या नोकरा-विषयी सर्व गोष्टी विचारून घेतल्या. नंतर त्यान धाकट्या ठगाला पाठवून नोकराला वाटतच भेटायला सांगितले व त्याचे माऊक आवाज गावी येणार असून दोन तीन बिनस थांबून येणार असल्याने त्याने गावी परत जावे असे सांगायला सांगितले. तेव्हा नोकर परत निघून गेला.

ब्राह्मणाने आपल्या नोकराची वाट बराच वेळ पाहिली. तो गेल्यापासून चवथा दिवस उजाडला तरी तो न आलेला पाहून ब्राह्मणाला घोर धरंभना त्याच्या बरी दयीची पुजा होती. म्हणून वेळेवर जावे आवश्यक होते.

ठग त्याला येऊन मंडला आणि अत्यंत नम्रपण विचारू लागला—“गुरुजी! याच्या लायक काही सेवा असेल तर सांगायला संचोच करू नका.”

“तुम्हा गाढवावर माझे एवढे हाठोडे ठेवून पोचवशील का?” ब्राह्मणाने त्याला विचारले.

त्याने विचारले— हो, नेहून काय पण काय चालू?”

ब्राह्मणाने पांच रुपये चापथे मान्य केले आणि ठगाने ते काढून केले.

गाढोडे गाढवाच्या पाठीवर टाकून ब्राह्मण त्या ठगाबरोबर आपल्या गाडी निघाला. दोघे जेवतेम एक सैलभरच चालून गेले असतील, मध्येच धाकटा ठग पोलीसाचा वेश करून आला आणि त्यांना अडवून विचारू लागला—“काय हे, हे गाढव तर चोरून आणलेले दिसते आहे. रघू परदाचे गाढव चार दिवस चाले कीणी तरी चोरून नल्याची नोंद ठाण्यावर झाली आहे.

मोठा ठग म्हणाला—“बा रे वा! हे तर माझे गाढव आहे. गेल्या वर्षी आठ-बडयाच्या बाजारात तीस रुपये मोजून दिले आहेत, वाटले काय तुला?”

त्याच्या डाव्या कानावर जखमेचा एक वण आहे हे रघूचेच गाढव आहे

आहे पाहू दे मला त्याचे वंश वंशीसाच्या बंधात आलेला धाकटा ठग म्हणाला.

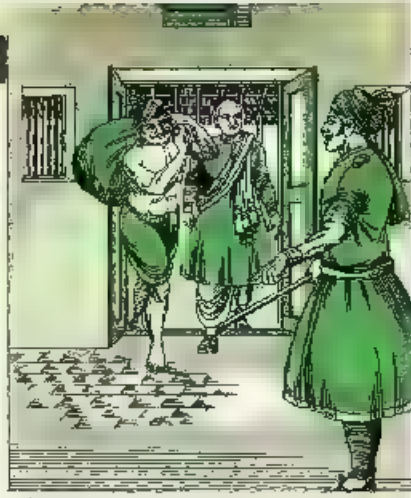
त्या गाढवाचा वंश जराखराच पडलेला होता ते पाहून ब्राह्मणाला देखील आश्चर्य वाटले.

“म्हणत काय? कानाला जखमेचे वण तर गळ्या गाढवांना असतात? आणि दांत काप मा एकट्याचेच पडले आहेत वाटते?” मोठा ठग म्हणाला.

“सांगितले त्याच बरेतर लोख आहे आणि त्याच्यावर रघू असे नाव पण लिहिलेले आहे पाहू दे मला याचे खोशीर!” पोलीस बंधात असलेला धाकटा ठग म्हणाला.

ते देखील खरे ठरले. आता गाढव चोरून आणलेले होते हे देखील सिद्ध झाले म्हणून आपली चोरी पकडली गेली आणि पळून जाण्याशिवाय दुसरा मार्ग नाही असं झणुकाही खातबिण्यासाठी मोठा ठग निसटून पाय काढण्याचे योग करू लागला धाकट्या ठगाने त्याला पकडले आणि ब्राह्मणाला म्हणाला—“महाराज! तुम्हीदेखील न्यायालयात आले पाहिजे.”

“मला कशाला तुमच्या मानगडीत ओडतो आहेत, कुवा? मला या मागताच्या

चोरीची गोष्ट मुलीच मज्हीत नाही.”

ब्राह्मण धीन मुद्देने म्हणाला

“ते काही असो तुम्ही न्यायाधीशासमोर उभे राहून पाहिजे तर तेच सांगा! परंतु तुम्ही आले हे पाहिजेच!” धाकटा ठग म्हणाला,

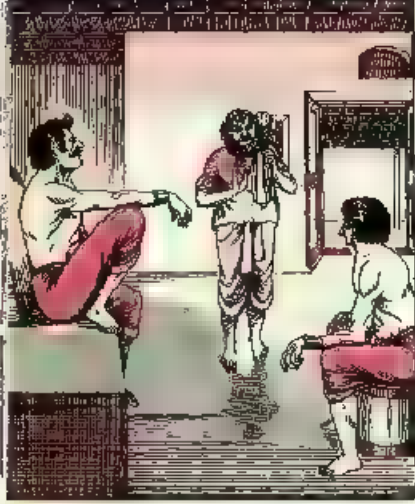
कसा रे! मी तुला शंभर रुपये देतो, मला सोड,” ब्राह्मण म्हणाला

तसे असले तर तुम्ही खुशाल जा.

धाकटा ठग म्हणाला

“तरयग माझे हे गाढोडे? ते न्यायालयात हवं की!” ब्राह्मण म्हणाला.

गाढवालाला नाही सोडता येणार. हे गाढोडे तुम्ही उचलून घेऊ आऊ शकणार नाही का?” धाकटा ठग म्हणाला

गाढोसे फार जड होते. ते उचलून नेपथ्ये शक्य नसल्याचे ब्राह्मण म्हणाला. तेव्हा चाकट्या ठग म्हणाला-“काळोस मुळा पडू लागला आहे. रात्री तुम्ही, गाढव आणि हा भोर सर्व पोलिसांच्या पाहण्यात आगच्या घरी रहा. उद्या सकाळी दुसरे गाढव विकत घेऊन देतो त्याच्यावर गाढोडे टाकून तुम्ही आपल्या गाथी जा.”

नको ते नेमके ब्राह्मणाने मान्य केले आणि त्या दिवशी रात्री ब्राह्मणांना नको ते सर्व लागले! दुसऱ्या दिवशी सकाळी ब्राह्मणांना नवीन गाढव भाड्याने पन्नास रुपये मोजल्यावर मिळाले. चाकट्या ठगाला

सोमर रुपय घाव लागले न लागलेच ते दिल्यावरच सुटका मिळाली. नंतर आपले गाढोडे गाढवाच्या पाठीवर टाकून ब्राह्मण घरी पोचला

त्याने गाढोडे सोडून पाहिले तर त्यात जून फाटके कपडे व दगड घोंड्याशिवाय काही मिळाले नाही. ठगांनी त्यांना हुशार स्वयंभूला लुकाडले. हुशारे ब्राह्मणाने चोराखी सर्व लबाडी ओळखली. त्याला असावध व भोळा समजून फसविणाऱ्यांची खोड भोड्याचे त्याने ठरविले.

चांगाराच्या देवाला खेदरात्री पूजा, या म्हणीप्रमाणे या लबाडांना चांगळ वडा मिळेल असे काहीतरी केले पाहिजे, ब्राह्मणाने मनात विचार केला

अथावेळी त्याच्या घरातली देवीची पूजा वगैरे उरकली दुरुवून आलेली नातेवाईक मंडळी परत आपापल्या गावी गेली. आता मनातला वेत पार पाडण्याचे त्याने ठरविले त्याच्या बंधाऱ्यांचे एक जादुभार भिन्न रूपात असे त्याचा प्रस्ताव ब्राह्मणाने घेतला त्याने ब्राह्मणांना एक मुक्ती सुचविली ती मुक्ती यशस्वी व्हावी म्हणून त्याने त्या ब्राह्मणांना एक आवश्यक वस्तुदेखील दिल्या. ब्राह्मणाने त्याची रांडी दाढी भिन्न सर्व वाढविल्या आणि सैपाक्याचा वेप करून जादुकाराने दिलेल्या वस्तू एका

पिसावीत ठेवून ठगांनी वडा द्यायला निघाला.

तो चाकट्या ठगाच्या घरी गेला आणि गोब गोड खावात त्याच्यावर किती सकटांनर सकटे ओढविली हे सांगून त्याने चाकट्या ठगाच्या मनात विश्वास उत्पन्न केला दोघ ठग एकाच घरी रहात होते त्यांचा कोणी सैपाक करून वाढायला नव्हता. म्हणून त्यांनी ब्राह्मणांना आपल्या घरात सैपाक करण्याला ठेवून व्यावचे ठरविले त्यांनी ब्राह्मणांना सुटीच ओळखले नाही. ब्राह्मण सैपाक करण्यात हुशार होता. म्हणून त्याने निरनिराळी पक्वान्ने तयार करून आपल्या मालकांना खूप केले.

एक दिवशी रात्री दोघे ठग आल्या-बरोबर ब्राह्मणाने त्यांना काही तरी अत्यद्भुत पक्वान्न करून वाढले. इतके चांगले पक्वान्न त्यांनी त्यापूर्वी जन्मात कधी चाखले नव्हते. ब्राह्मणाने ते पक्वान्न स्वतःच्या वुडीने तयार केले होते

“इतके दिवस तू कधी इतके चांगले पक्वान्न केलेच नाहीस. आष कसं काय केलेस!” मोठ्या ठगाने विचारले.

“गेल्या शनिवारी आजच्या घरी पाहुणे आले होते त्या दिवशी कां नाही केलेस हे पक्वान्न?” चाकट्या ठगाने विचारले.

“तू आज इतके चांगले पक्वान्न केले आहेस त्याबद्दल तू मागशील ते देतो!” मोठा ठग म्हणाला

‘मालक! यात मात्र कसब असे काहीच नाही हा सर्व त्या योगीश्वराचा महिमा आहे. आज तीन ग्रहरी ते आपल्या घरी आले होते त्यांच्या योगशक्तीचे वर्णन आता मी आपल्या तांडाने काय करू? माझ्यावर अनुग्रह करून त्यांनी मला एक अद्भुत नळी दिली आहे त्या नळीचा हा महिमा आहे मी साध्या गव्हाच्या भुसाचे हे इतके स्वादिष्ट पक्वान्न तयार झाले.” असे सांगून ब्राह्मणाने दोळे मिटून योगीश्वर

अणुकाही सभार जभ असल्यासारखा हात जोडून नमस्कार केला

‘खोद!’ असे मोठा ठग म्हणाला

‘तुमचा विश्वास असो अगर नसो मला त्याच्याशी काय करायचे आहे? येथेला सोमवारच्या बात मला निरोप चा. मी हे पक्वान्न तयार करून विकून चार पैसे तरी मिळवीन, भुसा तर खूप स्वस्तच. श्रीगोस्वरांच्या या नळीच्या कुपेत मी त्या सामान्य पदार्थांचे उत्तम पक्वान्न तयार करून खूप पैसे मिळवीन एकच अडचण आहे! फक्त सोमवारी आणि फक्त एक तासभर या नळीचा फायदा होतो. त्यात काय हरकत आहे, म्हणा! एका तासात

पेशाला विकली तरी दोनशे रुपये मिळतील मला आठवड्याला दोनशे व महिन्याला आठशे! नवीच उपडेल माझे, काय म्हणता?’ ब्राह्मण म्हणाला

‘गव्हाच्या भुशान हे पक्वान्न तयार होते हे कडून दाखवू शकतील का?’ ठगाने विचारले

‘को दाखवू शकणार नाही हा? सोमवार येऊ चा, दाखवून देतो’ ब्राह्मण म्हणाला

तो आठवडा लाटला. शनिवारी रात्री ब्राह्मणाने त्याच्या भिखाने विलेली नळी काढली ती नळी म्हणून दोन पट्ट्यांच्या कसल्या निरनिराळ्या नळ्या हास्या त्यांच्या तरोबर उपयोगी पद्धतारे एक कांचेच ग्लासबुद्धा होते एक नळी त्या ग्लासापेक्षा थोडी मोठी, म्हणजे कांचेचा ग्लास तिच्यात घालून ग्लास पूर्णपणे बंद करता येण्यासारखा होता ही नळी एका टोकाकाला बंद होती परंतु त्या टोकाकाला तयारी बोट जाऊ शकेल एवढे भोक होते दुसरी पट्ट्याची नळी आकाराने आणि प्रमाणाने कांचेच्या ग्लासापेक्षा थोडी लहान आणि ग्लासात बसण्यासारखी होती या नळीच्या वरच्या टोकाकालाबुद्धी एक कापम बसविलेले झंझण होते व त्याला बुद्धी बोट जाऊ

नळीच्या वरच्या बाजूस गव्हाचा भुसा दिकाने चिकटवून ठेवलेला होता, त्याच प्रमाणे झंझणाला बुद्धी भुसा चिकटवून ठेवलेला होता

ब्राह्मणाने तयार केलेला पक्वान्नाच्या गोळ्याचा ह्या लहान नळीभर भरल्या व नळीवर ग्लास उपडला ठेवला नंतर कांचेचा ग्लास नळीसह सुसटा करून ठेवला तेव्हा ग्लासभर फक्त गव्हाचा भुसाच आहे असे वाटे. पार्श्वीय ब्राह्मणाने ग्लासात उपडल्या नळीवर भुसा हलक्या हाताने आपली टाकला तेव्हा पाहणाऱ्याला ग्लासभर गव्हाचा भुसाच आहे असे वाटू लागले

सोमवारी जगादेशीय ब्राह्मणाने आंघोळ केली कांचेचा ग्लास ठगाना दाखवून एका उंच टेबलावर ठेवला. त्याने पुकटून दाखविले, ग्लासावरचा भुसा उडलेला दिसला. त्यानंतर त्याने मोठी नळी काढून त्यात काही एक नसल्याचे ठगाना दाखविले आणि ती कांचेच्या ग्लासावर उपडी ठेवून दिली. नंतर त्या नळीला भक्तिपूर्वक नमस्कार करून एक मिनिटभर तो डोळे मिटून बसला आणि नंतर हळूच त्याने मोठी नळी वर उचलली.

कांचेच्या ग्लासात गव्हाच्या भुसाएवजी गोळ्या पाहून ठग आश्चर्यचकित झाले

भुसाचे गोड पक्वान्न कसे काय झाले!

दोघ त्या पक्वान्नाची चव घेऊ लागले तेव्हा ब्राह्मणाने आपली नळी पिशवीत ठेवून दिली. ब्राह्मणाची हात चलाखी काय होती? त्याने मोठी नळी उचलली तेव्हा दोन्ही नळ्यात बोट वाईल एवढीचो भोक होती त्या भोकातून आपले बोट घालून दोन्ही नळ्या उचलल्या. मोठ्या नळीत लहान नळी राहून गेल्याने पाहणाऱ्याला फक्त एकच मोठी नळी दिसली दोन्ही नळ्या उचलल्या तेव्हा लहान नळीतील पक्वान्न कांचेच्या ग्लासात पडले

ठग म्हणाले-‘‘फुड्या कर हे पक्वान्न!’’

ब्राह्मण म्हणाला—“माझ्याजवळचा भुसा संपला”

“आम्ही आणून देतो.” ठग म्हणाले
“तुम्ही परत येईपर्यंत एक तास होऊन जाईल! नळीचा उपयोग त्यानंतर होणार नाही.” ब्राह्मण म्हणाला.

बोस ठग परस्परांचा गुप्त सल्ला घेऊन ब्राह्मणाला म्हणाले—“आपली ही नळी आम्हाला दे”

“मला ती विकायची नाही आहे ही मला बरप्रसादासारखी आहे!” ब्राह्मण म्हणाला.

ते प्रभर रुपयं घायला तयार झाले नंतर पांचशे म्हणाले; हजार रेली म्हणाले; परंतु ब्राह्मण ही नळी विकायला तयार होई ना.

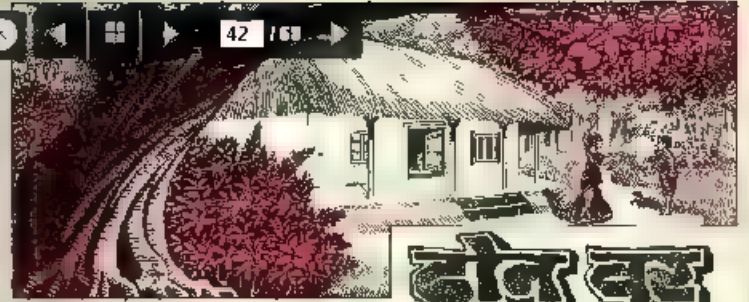
“आतां आम्ही शकटची रक्कम सांगतो दोन हजार! तरीदेखील तू ही नळी घायला तयार झाला नाहीस तर मात्र, लक्षात ठेव, आम्ही बळबंदीने तुझी नळी हिसकावून घेऊ. मग विकतास की नाही, बोल!” त्यांनी बसकीच दिली

त्याने त्याच्याजवळून अडीच हजार रुपयं रोख भोजून घेतले आणि ते आपल्या पिसवीत ठेवून दिले. तंतर तो नळी आणि काचेचा ग्लास त्यांना देत म्हणाला—“व्या! येथे सोमवारी मनाला वाटेले तेवढे पक्वान्न तयार करून ज्या पहिल्या पासून गव्हाचा भुसा एकत्र करून ठेवा, ते मात्र विसरू नका”

त्याने मागी जाताना वाटेत आपल्या दाडी मिशा साफ करवून चमचम चोटा देखील करवून घेतला आणि आपल्या नेहमीच्या रुपात घरी पोचला

सोमवार झाला उगाती काचेचा ग्लास-भर भुसा घऊन त्यावर नळी ठेवून काढली. परंतु भुसा तसाच होता फुन्हा फुन्हा नळी घालून काढून पाहिली. परंतु भुसा भुसाच राहला

तव्हा रथाना कळले की संपाक्याने त्यांना फसविले.

फार पूर्वीची ही गोष्ट आहे. सत्यकीर्ती नामाचा एक तरुण हुनक होता लहानपणीच त्याचे आईवडील वारल्याने तो आपल्या आजोकाडव लहानाचा मोठा झाला तिनं मरणसमयी नातबला दोन मूर्ती दिल्या व म्हणाली—“बाळा! तू नियमितपणे यांची पूजा करीत जा!”

आजी वारल्यावर सत्यकीर्ती कोठे तरी जाऊ या असा विचार करून पाय नेतीक निकड जाऊ लागला एका जंगलात त्याला एक घर दिसले. त्यात एक बाई रहात होती. तिला त्याने विचारले—‘बाई! पोटभर खायला मिळेल आणि निश्चिंतपणे या दोन्ही देवींची पूजा होऊ शकेल अशी एखादी जागा आहे का?’

ती बाई बाडी हसली व म्हणाली: “तू वर मागशील त्यात काहीतरी स्वार्थ असला थोडा पुढे चालत जा तुला एक टेकडी लागेल. त्या टेकडीवर फळसाडे

आहेत. तू पोटभर फळे खात जा आणि देवींची पूजा करीत जा.”

सत्यकीर्तीला त्या बाईच्या सांगण्याप्रमाणे खरोखरच एक टेकडी लागली. त्या टेकडीवर खरोखरच फळसाडे व एक पडके घरदेखील दिसले. तो त्या घरात राहू लागला दिवसभर फळे वेचून तो ती खाई आणि दोन वेळां भक्तिभावनेने दोन्ही मूर्तींची पूजा करी

काही बित्ताची एक वेमी असत होऊन म्हणाली—‘मी प्रसन्न झाले आहे. माग तुला काय हून ते!’

‘देवी! तू कोण देवी हेदेखील मला माहीत नाही!’ सत्यकीर्ती म्हणाला.

“मी स्वार्थ देवी आहे. तू जो वर मागशील त्यात काहीतरी स्वार्थ असला पाहिजे. विसरू नकोस” ती देवी म्हणाली

ही संज्ञा ग. प्रधान

“देवी! मला काय बर भागवा हेदेसील मुक्त नाही. उद्यां येसील का? मग मी मार्गन वर!” सत्यकीर्ती म्हणाला स्वार्थ देवी होकार देऊन अंतर्धान पावली

स्वार्थ म्हणजे काय सत्यकीर्तीला कळले नाही तो जंगलात त्याला जो वाई भेटली होती तिच्याकडे जाऊन त्याने तिला स्वार्थ शब्दाचा अर्थ विचारला

ती म्हणाली—“सांगते आणि बर काय भागवा हे पण सांगते. परंतु आधी तू आत ये!” असे म्हणत तिने सत्यकीर्तीला आपल्या घरात बोलावून नेले त्याला सायला उत्तम खीर दिला आणि एका मुलीला आंघुन बोलवून म्हणाली—“कशी आहे रे ही मुलगी?”

त्याने पूर्वी कधी इतक्या सुंदर स्त्रीला पाहिले नव्हते

ती म्हणाली—“बाळा! ही माझी मुलगी आहे मुकी आहे. तिचे मुकेपण जावे हा स्वार्थपूर्ण बर देवीजवळ माग, मी तुझे लग्न हिच्याशी करून देईन”

सत्यकीर्ती पुन्हा आपल्या जागी आला. दुसऱ्या दिवशी देवी प्रगट झाल्यावर त्याने वर मागितला—“मी एका मुलीशी लग्न करण्याचा विचार करता आहे तिचे मुकेपण जाऊन तिला बाळता आले पाहिजे” देवी “तथास्तु!” म्हणून अंतर्धान पावली

सत्यकीर्ती जंगलातल्या घरी त्या स्त्रीकडे गेला तेव्हापर्यंत त्या मुलीला बोलता येऊ लागले होते त्याने त्या वृद्ध स्त्रीला विचारले “तू माझ्याशी आपल्या मुलीचे लग्न करून देते म्हणाली होतीस, नाही का?”

“सत्यकीर्ती! तू किती भोळा आहेस रे! तुझ्याशी अशा सुंदर रूपवती मुलीचे लग्न कसं काय करून द्यायचे? आता ती मुकी राहली नाही, म्हणून राजा हिच्याशी बोट मिटून लग्न करील?” ती स्त्री म्हणाली “हा काय स्वाय झाला?” सत्यकीर्तीने विचारले.

“न्यायच नाही का? तू स्वार्थ म्हणजे काय, हे कालच विचारले होत ना?”

मुलीचे लग्न एका राजाशी करून देण्यात माझा स्वार्थ आहे.” ती स्त्री म्हणाली.

सत्यकीर्तीला तो स्वार्थ आवडला नाही, तो आपल्या जागेवर परत आला आणि दुसऱ्या देवीची मनाभावे पुजा करू लागला. परंतु कित्येक वर्षे लोटली तरी ती देवी प्रसन्न झाली नाही त्याला वाढी मिशा आल्या, वाढल्या व पांढऱ्या मुढा झाल्या त्याला म्हणतारपण आल्यावर दुसरी देवी प्रसन्न झाली प्रगट होऊन म्हणाली—“माग, पाहिजे तो वर!”

“कोण अ देवी तू?” सत्यकीर्तीने तिला विचारले

ती म्हणाली—“मला निस्वार्थ देवी म्हणतात, तू मागशील त्या वराले तुझ्या स्वाधर्माचे सवलेशही असता कामा नये!”

सत्यकीर्ती तिला धुव्हा कुत्र्या दिवशी बर्षाच द्यायला सांगून जंगलातल्या त्या स्त्रीकडे गेला तोपर्यंत ती स्त्री बांगडीच म्हातारी झाली होती तिने त्याला पंच-पक्वान्नांचे जेवण नादले आणि येण्याचे विचारले. त्याने तिला निस्वार्थ देवीन दर्शन दिल्याचे सांगून “निस्वार्थ म्हणजे काय?” विचारले

ती वाई स्मित करून म्हणाली—“माझ्या मुलीशी काँग देशाच्या राजाने लग्न केले

आहे. त्याला वस्सला नावाची एक मुकी मुलगी झाली ती आता लष्माला झाली आहे परंतु तिचे लग्न होत नाही तेव्हा तिचे मुकेपण जावे असा वर तू माग! यात तुला स्वार्थ नाही काँग देशाच्या राजाचा व माझ्या मुलीचा स्वार्थ आहे मालाच निस्वार्थ म्हणतात तिच्याशी तुझ लग्न करून द्यायचे झाले तर तो स्वार्थ होईल”

सत्यकीर्ती त्या स्त्रीचा निरोप घेऊन आपल्या भाग्याला दोष देत परत निघाला परंतु त्या अन्य मनस्क स्थितीत वाट चुकला आणि एका ऋषीच्या आश्रमाला येऊन पोचला. त्याचे सर्व वृत्त ऐकल्यावर तो ऋषी म्हणाला—“बाबा रे! तुझ्या जन्मापूर्वी वीस

वर्षापासून भी यथे तपश्चर्या करतो आहे परंतु मला यश मिळाले नाही त्याचे कारण काय आपल्या मि स्वार्थ देवीला विचारून मला देऊन पांग

सर्वकीर्ती त्यांना होकार देऊन व पुढील धाट विचारून घेऊन परतल्यावर देवीची बाराघना करू लागला दुसऱ्या दिवशी देवीने दर्शन दिल्यावर त्यांना बर मागितला- "देवी! वस्त्राचे मुकेंपण पाऊन तिला बोलता येईल असे कर आणि ऋषीला त्याच्या तपस्येपर्यंत यश कर मिळाले नाही, हे जाणू!"

देवीने वस्त्राचे मुकेंपण असे जाईल हे सांगून म्हणाली- "त्या ऋषीच्या तपश्चर्येचे सर्व यश त्याचे कसडले गिल्लन आहे ते यश त्याच्याशिवाय इतर कोणाला उपयागी पडेल हे त्यांना कोणाला देऊन टाकल तरच त्याला तपश्चर्येचे पूर्ण फळ त्याला लाभेल!" नंतर देवी अंतर्धान पावली

तां नंतर त्या ऋषीकड गेल्या आणि देवीने सांगितलंले सर्व सांगितलं ऋषीने

ही गोष्ट घेतल्यावर बरे त्यांना त्या तपसा शक्तीने त्याला तारुण्य मिळाले.

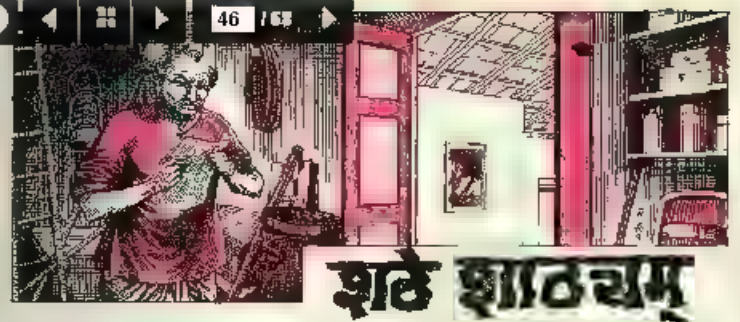
तो सरळ जंगलातल्या रथा म्हातारीकडे गेला आणि म्हणाला- "आजी! तुमच्या नातीचे लिच्या होणाऱ्या तबऱ्याला पाहल्या- इगोबर तिला बोलता येऊ लागल असे देवाने मला सांगितलं आहे"

तूच का तो? अरे, मी तर तुला आंढवलंलेच नाही थोड्याच वेळामुर्की माही नात आली" ती म्हणाली

इतक्यात तिची नात राजकन्या तसला स्वयंवर पुढे पंऊन सत्यकीर्तीला पाहताच बोलू लागली- "अग आजी! हा कोण रा?"

मुलीला साचा आलंली पाहून म्हातारी चकित झाली म्हणाली- "अग, तुला दालना येऊ लागलं तर? म्हणजे तुम्हा होणारा पती हाच वाटते?"

यथासमयी सत्यकोर्ती काँग राजाचा जांबई झाला आणि तोच माहीला भारत पण झाला

एका गावी महादेव शास्त्री नावांचे एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असत ते स्वभावाने अगदी साधू भोळ होते परंतु त्यांची कायको पार्वती हुशार होती ती नवऱ्याला सत्ता देऊन त्याला समाळून नेई

त्याच गावात रंगराव नावाचा एक वस्ताद मनुष्य रहात असे त्यांचे घर महादेव शास्त्र्यांच्या घरासमोरच होते महादेव शास्त्र्यांचे बघील व रंगरावांचे बघील यांची खूप मैत्री होती. दोघांनी मिळून काही दिवस व्यापार देखील केला होता परंतु ते दोघे गेल्यावर दोन्ही कुटुंबात परस्पर कोणत्याही प्रकारचा संबंध राहला नाही त्याला कारण रंगरावच! रंगरावांचे व्यवहारात नेहमी डावपेच असत. परंतु पार्वतीसमोर त्यांची डाळ सिंशत नसे.

एकदा रंगराव आपल्या घराची साफ सफाई करवीत असता त्याला एक जुना

कागद सांपडला रंगरावाच्या बडिलीकडून महादेव शास्त्र्यांच्या बडिलांनी चार हजार रुपये कर्जाक घेतल्याचा त्यात उल्लेख होता ते कर्ज केव्हाच फिटले होते परंतु महादेव शास्त्र्यांच्या बडिलांनी लिहून दिलेला कागद परत मागून घेतला नव्हता कारण रजारीची फड झाल्याची गोष्ट रंगरावांच्या बडिलांनी आपल्या बहीत त्याच विवरी लिहून ठेवली होती आज तो कागद रंगरावांच्या हाती लागल्यावर त्यांच्या मनात एक पुष्ट विचार आला कर्जफेड झाल्याची पावती किंवा साक्षीदार महादेव शास्त्र्यांजवळ नसणार तेव्हा या कागदाच्या आधारे त्यांच्याकडून चार हजार रुपये व्याजासकट कां वसूल करू नयेत? त्याचे देत नाही म्हटले तर व्यायाधिसाकड जायचे!

तो विचार मनात येताच रंगराव तो कागद घेऊन महादेव शास्त्र्यांच्या घरी गेले

आणि फाट्टी वेळ इकडच्या तिकडच्या गप्पा करून मध्याची गोष्ट काढली "थंही हिरोय कनेरे होऊन कित्येक वर्षे लोटली आणि आतां आणखी कर्ज कोठल हो?" महादेव शास्त्र्यांनी चर्चित होऊन विचारलं रंगरावांनी तो कागद दाखविला तो कागद पाहून महादेवशास्त्री फिकर्तव्यविमूढ झाले त्यांनी बायकोला बोहरे बोलाविले

रंगराव झालेले महादेव शास्त्र्यांच्या बायकोने पाहिले होते व बोवांचे काय बोलणे बाल्ले आहे याचा कानोसा घेत तो बसली होती. तिने रंगरावांची लबाडी ओळखली परंतु स्वतःला सावरून ती म्हणाली- रंगराव आवजी! हा कागद

गोष्ट मुळीच माहिती नव्हती आम्ही हे कर्ज फेडले नसेल तर आणखी कोण फेडील हो? तरी तुम्हांला ही गोष्ट न्यायाबिलाकडे न्यावेसे वाटत असेल तर खुशाल घेऊन जा ते निवाडा देतील तसे कळू!"

रंगरावांना तेच पाहिले होते त्यांना वाटले की न्यायालयाची पायरी चढल्यावर महादेवशास्त्री माझ्यासमोर काय दिकती? कर्ज घेतल्याचा कागद आहे न्यायाधिकारी त्याबद्दल निवाडा कसा काय देईल? पावतीची वस्तादगिरी या खपेस चालण शक्य नाही. मग ते "बर दवा!" असे म्हणून रंगराव निघून गेले

पार्वती त्याच दिवशी संध्याकाळी न्यायाधिकाारी बायका तिची मंत्रीण होती तिच्याकडे बसायला गेली आणि तिच्या समोर जो प्रश्न उभा राहला होता त्या-विषयी सांगायचे ते सांगून तिने काय करायचे ठरविले आहे तेदेखील तिच्या कानावर घातले

न्यायाधिकाऱ्याने बायकोच्या तोंडी पार्वतीने सांगितले ते सर्व ऐकून घेतल्यावर तित नवऱ्याला सांगितले, असल्या लबाड बाणसाला चांगलेच नोंदवणी पाडले पाहिजे

पार्वती धरी बली आणि दुसऱ्या दिवशी न्यायाधिकाऱ्याच्या कलेरीत जावे लागले

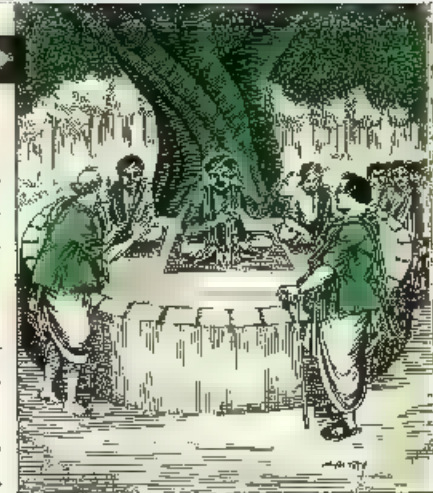
तुम्हाला याबद्दल काय म्हणायचे? तर काय करायचे ते तिन पत्नीला सांगले समजावून सांगितले

दुसऱ्या दिवशी रंगरावाने न्यायाधिकाऱ्याकडे महादेव शास्त्र्यांच्या विरुद्ध आपले गान्हाणे नेले. त्याने न्यायाधिकाऱ्याला तो कागद दाखविला आणि कर्जाची रक्कम व्याजासकट वसूल करून देण्यास न्यायाधिकाऱ्याला विनंती केली.

न्यायाधिकाऱ्याने महादेव शास्त्र्यांना बोलावून तो कागद दाखविला व त्यांच काय म्हणणे आहे, ते विचारले

महादेव शास्त्र्यांनी आपलो जवानी दिली ती अली- "माझ्या बावांनी रंगरावांच्या बहिलांकडून कर्ज घेतले होते ही गोष्ट खरी आहे, परंतु त्यांनी चार हजार रुपये घेतले नव्हते, सहा हजार घेतले होते त्याला प्रमाण म्हणून आमच्या बावांनी लिहून ठेवलेला कागद आमच्या घरात आहे त्या कागदाप्रमाणे भी त्यांना चार हजार नाही सहा हजार देणे आहे" असे सांगून महादेव शास्त्र्यांनी एक कागद न्यायाधिकाऱ्याला हादर केला

न्यायाधिकाऱ्याने तो कागद ध्यानपूर्वक वाचल्यावर रंगरावांना विचारले- "रंगराव! याविषयी तुमचे काय म्हणणे आहे?" तुमच्या म्हणण्याप्रमाणे चार हजार तुम्हांला येणे आहे या कागदाप्रमाणे सहा हजार आहे

या रोन्हीत खरा कागद कोणता हे तुम्ही सांगाल का म्हणजे तुम्हांला भिलावसाच्या रकमेचा खुलासा करता येईल.

नवा प्रश्न उपस्थित झाला रंगराव गडबडले सहा हजारांचा कागद खरा म्हणजे, तर त्यात परत कायदा आहे त्यात हिशाबात पाहिल्याप्रमाणे बूल चार हजारांच्या कर्जाची रक्कम फेडल्याचा उल्लेख आहे ते सांगून टाकले तब या नव्या कागदाच्या बांधारे सहा हजार मिळतील. या लोभाला बळी पडून रंगराव म्हणाले- 'मी दिलेल्या कागदावरची रक्कम महादेव शास्त्र्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे कदाचित बरोबर नसावी अशी तक्ता मलासुद्धा वाटू

वागली आहे. कदाचित चार हजारचे हे फर्ज फेडल गेल असावे. मी माझ्या वडिलांची सातेचही पाहून सांगतो.” असे सांगून त्याने ती वही आगळी तीन चार हजार कर्जांकडे परत केल्याचा उल्लेख असल्याचे दाखवून म्हणाले: “हे कर्जे फिटले आहे खरे!”

तेथे जे लोक त्या वेळी हजार होते त्यांना संवोधन करून न्यायाधिकारी म्हणाला— “रंगरावांनी स्वतःच चार हजार रुपयांचे कर्जे फिटल्याचे त्यांच्या जवळच्या खाते वहीच्या आधारे सांगितले आहे. तेव्हा हा कांगड रद्दनातल झाला आहे.”

सर्वांनी होकारार्थी मान हलविले. नंतर न्यायाधिकारी महादेव शास्त्र्यांनी दाखल केल्या कर्जरोख्याचा उल्लेख करून म्हणाला— “आतां हाच कांगड उरला आहे. याप्रमाणे महादेव शास्त्र्यांकडे सहा हजार येणे निश्चित.”

रंगराव आतंदाने मान हलवू लागला. “परंतु, महादेव शास्त्र्यांनी आणलेला कांगड बरोबर नाही. कारण त्याच्यावरच्या

शेन्ही कर्जरोख्यांवरच्या सहा मिळवून पाहल्यास स्पष्ट होते म्हणून हा कर्ज-रोखासुद्धा रद्दनातल होत आहे आणि या कर्जरोख्याप्रमाणे महादेव शास्त्र्यांनी रंगरावांना काही एक देण्याची गरज नाही.”

रंगरावांचा चेहरा वाकता फट्ट पडला. न्यायाधिकारी त्यांना पुढे म्हणाला— “तू गावातला एक मोठा माणूस म्हणून मिरवोत आलास आणि फेडलेले कर्जे पुन्हा वचूळ करण्याचा तू घाट घातला होतास. बिचारे महादेव शास्त्री गोद्यात आले होते अशा लबाड माणसाला आमच्या गावान स्थान नाही. तू गाव सोडून उद्यां सकाळच्या आत कोठे तो चालला हो!”

रंगरावांची मान खाली झाली. त्यांना आपल्या कर्मांचे फळ भोगावे लागले. शार्वतीच्या हुशारीमुळे महादेव शास्त्री वांचले. “घटे शाळधम समाचरेत!”

आपले राज्य परत मिळवून देण्यास प्रमुख भार उचलण्यास कृष्ण होता हे ओळखून धर्मराजाने श्रीकृष्णाचे आभार मानले आणि त्या उपकाराची फीट होणे अशक्य असल्याचे सांगितले. त्यानंतर तो आपल्या धाकट्या भावंडांस म्हणाला— “माझ्यामुळे तुम्हां सर्वांना जंगलात कल्पने-बाहेर कष्ट सहन करावे लागले. सामान्य लोकांस हे कष्ट सहन करणे अशक्यच झाले असते. आता आपला जय झाला आहे. तेव्हा तुम्ही सर्व काही काळ पूर्ण विखाती स्थिती नंतर भेटू व बोलू.”

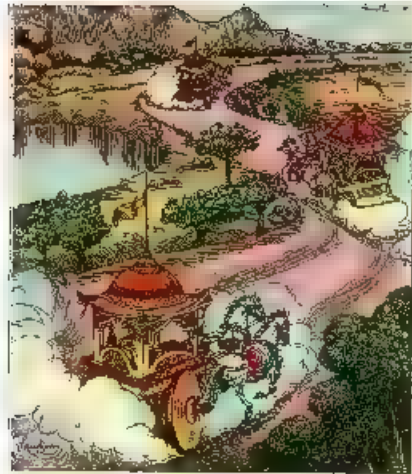
त्याने वृत्राष्ट्राच्या परवानगीने दुर्योधनाचा महाल दासदासीसह राहण्यास भीमाला दिला; त्याप्रमाणे दुर्वासनाचा महाल

अर्जुनाला, दुर्मंथेण आणि दुर्मुख यांचे महाल नहुल व सहदेव यांना राहण्यासाठी दिले. ते सर्व आपापल्या महालात जाऊन राहू लागले. कृष्ण व सात्यकी अर्जुनावरीवर त्याच्या महालात राहायला गेले.

काही दिवसांनी धर्मराज कृष्णाला भेटायला गेला. म्हणाला— “आम्हांला राज्य-लक्ष झाला, मोठी प्रतिष्ठा मिळाली, परंतु आम्ही धर्महानी केली या गोष्टीबद्दल माझ्या मनाला शांती वाटत नाही. मनातला तो संघर्ष दूर करता आला तर तूच कर.”

कृष्ण काही वेळ विचार करून म्हणाला— “मी भीष्माचार्याविषयी विचार करतो आहे. त्यांना शाहीत नाही असा धर्म व कर्तव्यबुद्धी नाही शरपंजरी पडलेल्या

भीभाचार्यांनी इच्छित्याबरोबर त्यांना भुलू घेईल व त्यांच्या बरोबर ज्ञानाचा अकोट मोठा मोठा कायमचा लयाला जाईल. म्हणून तू लीकत त्यांना पाऊल अंदा त्यांच्याजवळ तुझ्या मनात आहेत ते सर्व धर्म सदेह सांगून त्यांचा तस्ला व नर्तावर्तन घे. ते नक्कीच तुझ्या मनातल्या सर्व काका दूर करून तुझ्या ज्ञानात भर पाडतील.”

धर्मराज म्हणाला—“त्यांच्याविषयी माझे देखील तुझ्या सारखे मत आहे. तूच आम्हांला त्या घोर पुरुषाकड घडून वल. त्यांच्या मनात तुलादेखील मेटावचे असल!”

श्रीकृष्ण त्यांच्याबरोबर सात्वकी होता त्याला म्हणाला—“वल आपण आतांच

तयार ठेव.”

त्यानंतर श्रीकृष्ण व सात्वकी एका रथात, धर्मराज व अर्जुन आपली एका रथात आणि भीम, मकुळ आणि सहदेव आपली एका तिसऱ्या रथात बसून भीष्माचार्य शरपंजरी पडळ होते तेथे गेल. कृपाचार्य, दुर्युध व वंजय चिरमिराळ्या रथात बसून तेथे आले.

वाटेत त्यांना पांच कुंडे लागली धर्मराजाचे ही परशुरामाची वल्ल्याचे सांगितले परशुरामान एकदोन वेळा ही पुष्पी निक्षत्रिय केली होती. त्याने क्षत्रियांना हुडकून काढून त्यांच्या रक्ताचे त्यांच्या नडिलाचे तर्पण केले होते त्या रक्ताधिपेकात झालेली ही पांच कुंडे झाली म्हणे धर्मराजाच्या विनंतीवरून कृष्णान परशुरामाची कथा सांगितली ती अशी :-

जम्हू नांवाच्या एका राजर्षीच्या कुळात जन्मलेल्या गांधी नावाच्या राजाला सत्यवती नावाची मुलगी होती परंतु त्याला मुलगा झाला नाही त्याने भूगूचा मुलगा ऋचिक नावाचा शत्रुवतीचे लग्न करून विल ऋचिकाने त्याला त्याच्या सासऱ्याला मुलगा व्हावा यासाठी हवी तयार करून त्याचे दोन भाग केले आणि सत्यवतीला म्हणाला—“हा भाग तू आपल्या आईला

केव्हाच तुझ्या आईला एक पराक्रमी आणि विद्वान पुत्र होईल आणि सवे क्षत्रियांचा नाश करून रामा होईल. तुला एक शंत व सुखील असा ब्राह्मण मुलगा होईल.”

त्यानंतर एक दीस दिवसातच सत्यवतीने आईवडील तीर्थयात्रा करीत ऋचिकाच्या अश्रमात आले. सत्यवतीने आपल्या आईला वतीने सांगितलेल्या गोष्टी सांगून हवीचे दोन्ही भाग तिच्या हातात दिले. सत्यवतीच्या आईने धर्षित तिच्या मुलीसाठी जो भाग होता तो सत्ला आणि स्वतः सायला व्हा होता तो भाग मुलीला सायला दिला. बोडघा वेळाने ऋचिक अरण्यातून परतला. त्याला त्याच्या मागे वडलेल्या गोष्टी कळल्यावर तो म्हणाला—‘तुझ्या आईच्या चुकीमुळे तुझ्या पोटी एक अत्यंत क्रूर क्षत्रिय आणि तुझ्या आईच्या पोटी एक ब्राह्मण जन्मेल!’

सत्यवती त्याबद्दल फार दुःखी झाली म्हणाली—“आपल्या तपोबलाने माझ्या पोटी क्रूर क्षत्रिय जन्मणार नाही असे करा त्याचा मुलगा क्रूर झाला तरी चालेल” ऋचिकने तसे करण्यास होकार दिला त्याप्रमाणे सत्यवतीच्या पोटी जमदग्नी जन्मला आणि गांधीच्या बायकोच्या पोटी

चित्रामित्र जन्मला. जमदग्नीच्या मुलगाच परशुराम. परशुरामान मोठा सत्यावर गवमादन पर्वतावर आऊन बकराची आराधना करून त्याला प्रसन्न केले आणि अनेक खरं व परशु मिळविला.

त्याच सुमारास हृदय वंशात कृतवीर्याला अर्जुन नावाचा मुलगा झाला, दत्तात्रेयाच्या रुपेने त्याला एक हजार हात कात्रले त्याने सर्व क्षत्रिय राजाना जिंकून अश्वमेध यज्ञ केला. त्याने ब्राह्मणांना दाने केली अग्निनारायणाचा पर्वत व अरण्य दिल्ली जमीने तो सर्व प्रदेश जाळून टाकला तेव्हा वशिष्ठ मुनींचा आश्रमदेखील रयात भस्म झाला. वशिष्ठ मुनीला त्याबद्दल राग आला

ब त्यांनी कार्यवीर्य सहस्रार्जुनाला श्राप दिला की जमीने त्यांचा कायब वसा ध्वंस करून टाकला तथा परशुराम तुझ तबं हात ध्वंस करून टाकील परंतु तो श्राप मिळाला त्याबद्दल सहस्रार्जुनाला जरा देखील भय किंवा बिता राहली नाही.

परशुराम ब कार्यवीर्यांजुन बांध्या मध्ये बर उत्पन्न झाल्या कारण त्यांचे मुलगेच झाले त्यांना बापाच्या शौर्यपराक्रमाचा ब संमनाचा इतका गर्व झाला की ते सर्वांच होऊन परशुरामाच्या कायबान्त शिरले आणि तेच परशुराम नसतांना त्याच्या ह्यमधेनूला ब विष्णा वासराळा वृद्धजवरीने घेऊन गेले. त्यामुळे आलेल्या रामाने परशु-

आपल्या बाईला ब विष्णा वासराळा सोव-
वून आणले.

हैहय वसिष्ठांनी ते बर तेवढ्यावर सोबले नाही परशुराम कायबान्त नसता पुन्हां ते आश्रमात शिरले ब त्यांनी क्रूरपणाने जयवन्नीचे डोके कापून टाकले. परशुरामाला आतां माव फार संताप आला आणि त्याने सर्व पृथ्वी निःशानिय करण्याची प्रतिज्ञा केली त्याने सहस्रार्जुनाच्या मुलांची ब नातबडांची कत्तल तर केलीच, पृथ्वीवर क्षत्रिय म्हणून जेपे-जेने वितला तेथे जाऊन त्याची कत्तल शुद्धा केली

तेव्हां कोठे परशुरामाच्या मनाचे समा-
धान झालं. पुढे तो वनात जाऊन तपश्चर्या करीत असतां एकदां विम्बामिनाचा परा-
बसू नांवाचा मुलगा त्याला भेटावला गेला आणि म्हणाला—“तू पृथ्वी निःशानिय करतो असो प्रतिज्ञा केली होतीस, परंतु तू ती पूर्ण करू शकला नाहीस अतईत बगैरे अनेक जणून विवंचित राहेतच”

परशुराम पुन्हां परशु धारण करून निघाला आणि काही एक विविचिषेच न पाळतां त्याने जागाल दृष्ट, मातृवर्षादि पिडकूप वसलेले बं क्षत्रिय होते त्या सर्वांचा संहार केला. अशा तऱ्हेने एकवीस वेळा पृथ्वी निःक्षत्रिय करून परशुरामाने जयवन्ने

वज्र केला आणि सारी पृथ्वी कव्यपान्न दान करून टाकली.

कव्यपानं हे वान स्वीकारले व परशुरामाला म्हणाला—“आहा तुला बंधायला लागल एवढीच जमा मी तुला परत देतो आहे. तू तेथे बसून तपस्वर्षा कर.” नंतर त्याने सर्व भूमी ब्राह्मणांना वांटून टाकली आणि सर्वांना आपापल्या राज्याचा राजा करून तो स्वतः तपोवनात निघून गेला. ब्राह्मणांच्या राज्यात सर्वत्र शराव्रकता पसरली आणि खेडी तो काय पिळी ही म्हण सार्यक झाली.

ते पाहून कव्यपाने पुन्हा पृथ्वीवर शांतता व सुख्यवस्था नांवाची शासाठी

56 / 56

क्षत्रियांचा शोध सुरू केला. सुदैवाने पुष्कळ क्षत्रिय सांपडले. काही हेतुयनंशी यांना त्यांच्या शायनांनी गुप्तपणे संभाळून त्यांना बांधविले होते. पुढे वंशात विद्वत्त्व नावाचा एक क्षत्रिय राजकुमार म्हणून पर्वतावर लहानाचा मोकळा झाला. सोळास नावाच्या एकाला शरावराले बाढविले शिक्षण्यास मुलाला गाईनी रक्षण करून बाढविले. त्याला गोपती हे नाव मिळाले. प्रतर्प याचा मुलगा बल्लमुखा कांचला गौतमानं गुप्त नावाच्या क्षत्रियाला बांधविले. मस्तू वशी क्षत्रियकुमारांना समुद्राने रक्षिले. अशा तऱ्हेने जे क्षत्रिय बांचले होते ते शिल्पकारांच्या किंवा सुवर्णकारांच्या जातीत बाढले होते.

कव्यपाने या सर्व क्षत्रियांना हुडकून काढून त्यांना जमिनीचे भाग पाडून वांटून दिले आणि राज्य करावला सांगितले. त्यानंतर पुन्हा सर्वत्र नवीन राज्यवंश निघिले गेले.

परशुरामाची ही कथा कव्यपाने सांगितल्यावर धर्मराज भीष्माचार्यांच्या दर्शनलया निघाला. उत्तरायण संपल्या अष्टाथ क्षयक्षेत्रावरले हेते भीष्माचार्यांनी धर्मराजाला सांगितले की युद्धात जवूचा पाश करण्यात धर्मविरुद्ध असे काहीच नाही, उडल तोच क्षत्रियधर्म आहे. त्यांनी जिवंत

बांधेवा

अवयवत धर्मराजाला अनेक वचकसंघ, धर्मधर्मांतली सूक्ष्म तत्वे, नीतिशास्त्र वगैरे गोष्टींचा उपदेश केला आणि शेवटी देहत्याग केला. त्यावेळी एक अद्भुत गोष्ट घडली. भीष्माच्या देहाच्या ज्या ज्या अंगातून व अवयवातून प्राण निघाले त्या त्या अंगवयवातून आणि आपोआप वाहेर येऊन पडले पाहता पाहता त्याचे सर्वांग बाणांपासून पूर्णपणे सुकत झाले ते पाहून तने आश्चर्यचकित झाले.

शारङ्गदानी लाकडे व चंदनादी, सुगंधी-द्रव्ये आणि पांढऱ्यांनी व त्रिपुणने चिता रचली. भीष्माचार्यांचा देह स्वतः परधानी झाडून त्यावर फुल सातली. भीष्माचार्यांचे स्वतः छत्र मुमुक्षूने, त्यांच्या चंचल्या भीमार्जुनांनी, त्यांची पामोटी मकुल सहदेवांनी हातात घेतली. धर्मराजाने व वृत्रराष्ट्राने त्यांचे पाय धरले भीष्माचार्यांचा दहन विधी संपला सर्व गंगातीरी आले, धर्मराजाने तर्पण केले.

तो शोकसागरात निमग्न होऊन रडू लागला. तेव्हा श्रीकृष्णाच्या सूचनेवरून भीमाने धर्मराजाचे सांत्वन केले. परंतु बळीर भाऊ दुःखी झालेला पाहून इतर पांडवदेखील रडू लागले. तेव्हा वृत्रराष्ट्र म्हणाला—“जरे शाळा! माझ्या पोटची शंभर मुले ठार झाली, मी आपले सर्वस्व

घालवून बसलो, त्यासाठी मी व गांवारी दोघांनी शोक करायला हवा. परंतु तुला दुःख करण्याचे कारण काय? तू राज्य परत मिळविलेस. आता तुझ्यावर पुष्कळ जबाबदाऱ्या भेडून पडल्या आहेत. रडत बसून कासे चालेल?”

व्यासांनी धर्मराजाला अश्वमेध व्रत करण्यास सांगितले.

तेव्हा धर्मराज म्हणाला—“होय! अश्वमेध करून मोठमोठी दाने केली पाहिजेत. लहान लहान दाने मला आवडत नाहीत. परंतु थोर दाने करायला शास्त्राकडे आहे काय? प्रजा हीन बरिद्री झाली आहे ती मला स्वतःच्या मुलासारखी आहेत

त्यांच्याकडून कर वसूल करायला साशे मन वजत नाही. शोक त्यांनादेखील आहेच. मी त्यांच्याकडून कर कसा काय वसूल करू म्हणता?

घर्मराजाला पुष्कळ धनप्राप्ती व्हावी यासाठी व्यासांनी एक मार्ग सुचविला. पूर्वी मस्त महाराजांनी यज्ञ करून ब्राह्मणांना दक्षिणा दिली. ब्राह्मणांनी ते सर्व धन हिमालय पर्वतात ठेवून दिले होते. ते धन घेऊन बाल्यास घर्मराजाला पाहिजे तेचढे धन मिळेल.

घर्मराजाने मस्त्याची कथा सांगायला व्यासांजवळ विनंती केली तेव्हा व्यासांनी ती कथा सांगितली.

वेतासुगारभाष्या मुभारास मानववंशात करघम नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याने बृहस्पतीला पुरोहित नेमून शंभर अश्वमेध यज्ञ केले आणि तो इंद्रासमान थोर असल्याचे दाखवून घेतले.

त्याचा मुलगा मस्त हा आपल्या बापा-हून थोर तिघाला. त्याने यज्ञ करण्याचे

दिवस. त्या यज्ञात सुवर्णपात्राच्यातारकत इतर ठ्हात थोर बांडी व वस्तूदेखील सोन्याच्या केलेल्या होत्या. मस्ताने इतर राजांच्या सहाकार्याने हिमालयाच्या उत्तरेकडील प्रदेशा-तल्या बोंगराळ प्रांतात यज्ञ केले.

या यज्ञासाठी बृहस्पतीचीच गरज होती. परंतु इंद्राला मस्त्याचा हेवा वाटू लागला व तो आपले आसन पटकावतो की काय अशी भीतीदेखील वाटू लागली. म्हणून त्याने बृहस्पतीला जाऊ दिले नाही. तेव्हा मस्ताने बृहस्पतीचा आज्ञा स्वर्त दाला भेटला आणि नक्षत्रपणे त्याला पुरोहित होण्यास विनंती केली. त्याने मान्यता दिल्यावर मस्ताने त्याला पुरोहित नेमून मोठ्या समारंभाने यज्ञ केला. त्यानंतर मस्ताने सुवर्णाच्या राशी ब्राह्मणांना दान केल्या. तरी पुष्कळ सोने राहून गेले होते. ते सोने हिमालयात राशीच्या राशी होती. ते कोणी उचलून नेले नाही. ते धन घेऊन ये असे व्यासांनी सुचविले.

मित्रमेढ

[१०]

स्थाने चातुर्य दाखवून फूर सिंहाचा वध कसा केला ती कथा दमनकाने सांगित- त्यावर करटकाने विचारले—“असे चातुर्य नेहमीच यवास्वी होईल असे कसे म्हण- तोस रे?”

“बापूण धोक्यात जीव घालायला तयार व्हावे लागते, नाहीतर काही उपयोग होत नाही. शूर धैर्यानाला देवदेखील मस्त करतो. धैर्य व साहस दाखविल्यानेच नाही का एका सामान्य कोष्ट्याला, विष्णूचे सौंदर्य यशस्वीपणाने केल्यामुळे एक रूपवती राज- कन्या मिळू शकली?” दमनक म्हणाला.

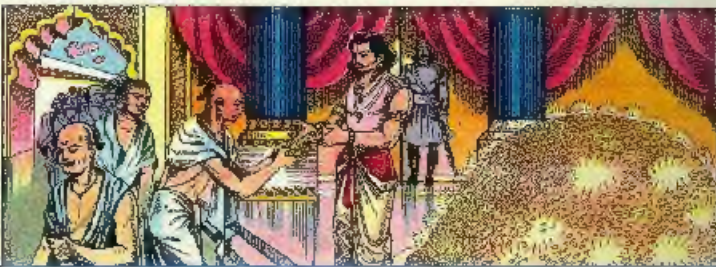
“ते कसं काय व्हा?” करटकाने विचारले.

विष्णूसारखा नटगान्या कोष्ट्याची पोष्ट दमनकाने सांगितली, ती अशी—

कोष्टी विष्णूची पोष्ट

बंगदेशातल्या पुंडुवर्धन नावाच्या गावी एक कोष्टी आणि त्याचा आप्त मित्रबंबू असा एक मुतार रहात असत. ते दोघे आपापल्या धंद्यात फार हुशार होते. म्हणून त्यांची प्राप्तीपण चांगली होती. ते दुमदार सुंदरछा घरात रहात असत आणि पाण्यासारखा पैसा खर्च करीत. सुवासिक फुलांचे हार व गजरे गळ्यात व हातात घालून हिंडत आणि अंगातल्या कपड्यांना कोणते तरी उत्तर लावीत. एकूण चैनीत रहात.

एक कुठला तरी उत्सव होता. पताका व तोरणे जागोजागी बांधण्यात आली होती. गंमत पहायला लोक सुंदरसुंदर कपडे घालून हिंडत होते. कोष्टी आणि

सुतार छानछान कपडे घालून हिंडू लागले आणि जेथेजेथे त्यांना गमतीच असं काही दिसलं तेथे बांधून पाहू लागले.

लोक, मुख्यतः बुद्ध स्त्रिया व मुले बापायल्या घराच्या सज्जांत अगर गल्लीत वगून गमव पहात होती. एका सुंदर व उंच बाबघाच्या खिडकीतून राजकन्या सुदर्शना आपल्या सर्तीबरोबर उभी राहून गमव पहात होती. तिला दोघांनी पाहिले. ती ऐन ताश्म्यात होती आणि एक अपूर्व सुंदरीपण होती. तिला पाहतांच कोष्टाला वेदभान राहले नाही. तिच्याकडेच एकटक पहात राहला. तरी त्याने आपल्या मनातली गोष्ट कोणाला बळू दिली नाही आणि घरी

आला. परंतु घरी आल्यावर त्याला पहाव तिकडे ती राजकन्याच दिसत होती. तो तिचे ध्यान करीत स्वतःला विसरून जाऊन खाटेवर बसून राहला.

तो स्वतःच्या परिस्थितीविषयी विचार करीत पडला असता त्याच्या मनात विचार येऊ लागले. जेथे खंयच व रूप असते तेथे चांगुलपणामुद्धा असतो, म्हणे. तरमग मी सुंदरी मला अशा मानसिक त्रास का देते आहे? कोणी कधी स्वतःच्या पायावर कुऱ्हाड मारून घेतो का? ती माझ्या हृदयात प्रवेश करून मला अशी कां छळते आहे? नेनाने माझा जीवन ध्यायचे ठरविले आहे तर आणखी कोणत्यातरी तऱ्हेने ते व करतां तिच्याकरवी हे दुष्ट काम कां करवीत आहे? या जगात प्रत्येक वस्तु क्षणभंगुर असते असे जे बुद्धाने सांगितले होते ते खरे दिसत नाही. खरे असेल तर राजकन्येवरचा सोह माझ्या मनातून कां नाहीता होण नाही?

कोष्टी असे विचित्र विचित्र विचार करीत पडला असला सारी रात उलटली, तबाल मुळीच शोष लागली नाही. उजवा- त्यावर नेहमीप्रमाणे त्याचा मित्र सुतार जांगले कपडे घालून छान नटून आला आणि आपल्या मित्राला प्रेतासारखा खाटे- वर पडलेला पाहून म्हणाला-“कायरे बाबा, काय हाल तुला?”

कोष्टीने यावर खास सांगला. परंतु काही बोलला नाही. सुताराला वैचकीची थोडी माहिती होती. त्याने नाडी पाहिली आणि दूर कोठे तरी पहात म्हणाला-“मित्रा! हा प्रेमज्वरसा दिसतो आहे रे! कोण नशीबवान थोर आहे तो?”

कोष्टी आश्चर्यचकित होऊन उठून बसला. “प्रेम पीडा पत्नीने किंवा मित्राने बांदून घेतली तर कमी होते म्हणे! त्यांच्यापैकी कोणाला तरी ते साध्य असते.” म्हणाला आणि मनातले गुपित त्याला सांगून टाकले.

सर्व गोष्टी ऐकून घेऊन सुतार म्हणाला-“सुप्रतिवर्मा! महाराज क्षत्रिय आणि तू वैश्य! तुझ्याहून उच्च कुळात जन्मलेल्या मुलीवर प्रेम करण्याची हिंमत कशी काय झाली रे तुला?”

कोष्टी म्हणाला-“काय रे क्षत्रियाने क्षत्रिय, वैश्य किंवा शूद्र मुलीशी विवाह केला तर चालतो की नाही? मला नाटले ही महाराजांच्या वैश्य राणीपासून झालेली मुलगीच असली पाहिजे. नाही तर तिच्या- वर पासं मन कसं काय येईल असतं? त्या गोष्टीस राजा अंतरात्मा साक्षी आहे.”

“तरमग आता पुढे काय करायचे?” सुताराने विचारले.

“काही नाही, माझी विता तयार कर. मला राजकन्या मिळणे शक्य नाही. ती

मिळाली नाहीतर माझा जीव राहणमुद्धा अक्षम्यच! मनाचा त्रास आणि वेदाचा त्रास सहन करणे अशक्य झाले आहे. घरण चुकत नाही!” कोष्टी म्हणाला.

“ते सर्व सोड! अरे मा जगात पेशाने किंवा बुद्धीने मिळणार नाही अर्धं काही आहे का? तू ऊठ, स्नान करून खाऊन पिऊन ये. राजकन्या तुला मिळवून देण्याचा जपाम मी करतो!” सुतार म्हणाला.

कोष्टीचा मित्राच्या कर्तृत्वशक्तीवर अपार विश्वास होता. म्हणून तो उठला आणि कामाला लागला.

काही दिवस लोटल्यावर सुतार कोष्टीचा- कडे गरडवाहनासारखे एक धिमान करून

घेऊन आला. ते छात्र रंगवलेले होते. ते चालवायला एक कळसुद्धा होती. तसे विमाव कोणी पूर्वी कधी पाहिले नव्हते.

ते कसे चालवायचे हे कोष्टघाला सविस्तर समजावून सांगून सुतार म्हणाला-
"उडवून वर न्यायचे झाले की ही कळ बाहेर ओढायची आणि खाली उतरवायचे झाले की आत दावायची!"

सुताराने सांगण्याप्रमाणे कोष्टघाने विमान चालवायचे छान शिकून घेतले.

नंतर सुतार कोष्टघाला म्हणाला-
"तुला माहीत आहे ना, सुप्रसिद्धीसाठी महा-
राज, महाराणी आणि स्वतः राजकन्या नारायणाचे भक्त आहेत. त्यांच्या पूर्वजांना म्हणजे, नारायणाने प्रसन्न होऊन दर्शन दिले होते आणि वरसुद्धा दिले होते. म्हणून तू शंख, चक्र, शंख व पद्म धारण करून तू वा गरुड विमानातून राजकन्येच्या महालावर उडत रहा. राजकन्येचे शयनागार तेथेच आहे आणि ती तेथे एकटीच झोपते या गोष्टीची मी चांगली चौकशी करून घेतली

गांधर्व विवाह करून घे."

कोष्टी दिवसभर त्याच विचारात गुंगला होता. रात्री उंची रेशमी वस्त्रे धारण करून आणि सर्वांगावर आणि कपड्यांवर उत्तराचा छिडकाव करून आणि शंख, चक्र, शंख, पद्म हातांत घेऊन तो गरुडवाहनात बसला आणि ते उडवून सरळ राजकन्येच्या शयनगृहासमोर गप्पीवर उतरला.

ती पौर्णिमेची रात्र होती, म्हणून कुवा-
सारखे स्वच्छ चांदणे पडले होते. राजकन्या फर्ंगावर पडून चंद्राकडे आनंदाने पहात होती. इतक्यात एकाएकी नारायण गरुड वाहनात बसून आला. कोष्टी दिसायला सुंदर होता. त्याचे रूप, तिने नारायणाच्या रूपाचे वर्णन ऐकले होते अगदी तसेच होते. ती लगेच उठली आणि तिने कोष्टघाला साष्टांग नमस्कार केला व म्हणाली-
"देवा! आपला अनुग्रह मान्यावर कसा काय झाला?"

१४८. पुरातन क्रीडा पटांगण

इस्ट्रिया (प्राचीन इटली)तील पोला वंदराजिने रोमन लोकांनी निमित्तल्या रंगमालेचे हे पटांगण २५००० लोकांना बसता येईल एवढे मोठे होते. हे नगर इ. स. ११४० मध्ये क्रोएशियन लोकांनी जिंकले. त्यांनी या पटांगणांतील बसायला केलेल्या दगडी नाळांचा उपयोग घेते बांधायला केला. इ. स. १८५० मध्ये पोलांगर इस्ट्रियन लोकांच्या स्वाधीन झाल्यावर रोमन युगातील बंदरासारखे प्रसिद्ध झाले.

